

Hakemli

CICERO'NUN İLK MÜDÂFİLİĞİ: *PRO SEXTO ROSCIO AMERINO*

Cicero's First Criminal Defence: Pro Sexto Roscio Amerino

Fehmi Kerem BİLGİN*
Halide Gökçe TÜRKÖĞLU**

ÖZ

Cicero baba katliyle itham edilen Ameria'lı Sextus Roscius'un savunmasını üstlenerek yirmi yedi yaşındayken ilk defa bir ceza davasında görev aldı (M.Ö. 80). Cicero'nun senatörlerden oluşan bir jüri ihtivâ eden dâimî bir mahkeme (*quaestio perpetua*) önünde görülen bu ilk kamu davası (*causa publica*) gayrı insânî bir îdamla cezalandırılacak *parricidium* suçuna ilişkin olmanın ötesinde siyâsî açıdan da hassâsiyet arz etmekteydi. Roscius davası iç savaşın neden olduğu toplumsal kargaşanın etkilerinin sürdüğü bir dönemde görüldü. Sulla rejiminin getirdiği siyâsî, kurumsal ve sosyal dönüşümlerin yarattığı zemine oturan bu dava cumhuriyetin krizine ve Roma ceza yargılamasının gelişimine ışık tutması nedeniyle önem taşımaktadır. Müvekkilinin berâat etmesini sağlayan Cicero'ya büyük îtibar ve şöhret kazandıran bu dava netîcesinde genç hatip her türlü dava için yetkin addedilir oldu.

Anahtar Kelimeler: Cicero, *parricidium*, *poena cullei*, yasaklama listeleri, Sulla

Makalenin Geliş Tarihi: 04.06.2020 **Makalenin Kabul Tarihi:** 11.06.2020

* Dr. Öğretim Üyesi, Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Kamu Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-8418-7199

** Prof. Dr., Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-2896-2204

ABSTRACT

Cicero took his first criminal case at the age of twenty-seven by accepting the defence of Sextus Roscius of Ameria who was charged with the murder of his father (80 B.C.). Apart from pertaining to *parricidium* which could be punished with an inhumane death penalty, Cicero's first public case (*causa publica*) before a permanent senatorial jury court (*quaestio perpetua*) was politically sensitive. The Roscius case was heard in a period where the effects of the social chaos caused by the civil war were still continuing. The case which took place against the political, institutional and social transformations brought in by the Sullan regime is important for shedding light on the crisis of the Republic and the evolution of Roman criminal procedure. Gaining the acquittal of his client, Cicero rose to new heights of prominence and came to be considered competent for any kind of case.

Keywords: Cicero, *parricidium*, *poena cullei*, proscription lists, Sulla

Giriş

Cicero baba katliyle itham edilen Ameria'lı Sextus Roscius'un savunmasını üstlenerek Lucius Cornelius Sulla Felix ve Quintus Caecilius Metellus Pius'un *consul*'lükleri döneminde henüz yirmi yedi yaşındayken ilk defa bir ceza davasında görev aldı (M.Ö. 80).¹ Genç hatip bundan bir yıl önce şirket (*societas*) akdi kaynaklı bir alacağa ilişkin bir özel hukuk davasında Publius Quinctius adlı bir şahsın avukatlığını yapmıştı (M.Ö. 81).² Roscius

¹ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XV.28, in Gellius (Aulus), *The Attic Nights of Aulus Gellius*, With an English Translation by John C. Rolfe, in Three Volumes, vol. III, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928, pp. 121-123; Cicero Sextus Roscius davasının ilk kamu davası (*prima causa publica*) olduğunu kaydetmektedir. Cicero, *Brutus*, XC.312, in Cicéron, *Brutus*, Texte établi et traduit par Jules Martha, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2017, p. 114.

² Cicero'nun Marcus Tullius Decula ile Gnaeus Cornelius Dolabella'nın *consul*'lükleri döneminde görülen bu dava için hazırladığı nutkun *exordium* bölümünde evvelki davalarına atıfta bulunmasından daha önce muhtemelen Sulla'nın diktatörlüğü devrinde (M.Ö. 82-80) başka davalarda görev aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte günümüze kadar ulaşmış olan *Pro Publio Quinctio* Cicero'nun teşhis edilebilen ilk nutkudur. Lintott (A.), *Cicero as Evidence: A Historian's Companion*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 43. Jérôme Carcopino *Pro Publio Quinctio*'nun M.Ö. 80, *Pro Sexto Roscio Amerino*'nun ise M.Ö. 79 yılına ait olduğunu ileri sürmüştür. Carcopino (J.), « Observations sur le *Pro Roscio Amerino* », *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 75e année, n° 4, 1931. pp. 361-363. Lâkin bu görüş genel kabule ulaşmış görünmemektedir. Carcopino'nun gerekçelerini eleştirerek bu nutuklara genellikle atfedilen tarihleri

vakasını meydana getiren olgulara dâir tüm bilgilerimiz Cicero'nun bu davada verdiği *Pro Sexto Roscio Amerino* (*Ameria'lı Sextus Roscius İçin*) adlı nutkuna dayanmaktadır.³ Dolayısıyla bu bilgilerin doğruluğunu başka kaynaklardan teyit etme imkânımız bulunmamaktadır.⁴

Yakın geçmişte çok sayıda cinâyet işlenmiş olmasına rağmen Roscius davası Sulla'nın diktatörlüğü döneminde kabul edilen *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*'le⁵ kurulan cinâyet ve zehirleme mahkemesinde (*quaestio de sicariis et veneficiis*) gerçekleşen ilk yargılama oldu. Kamuoyunda suçluların sert biçimde cezalandırılmaları yönünde yaygın bir beklentinin bulunduğu bir ortamda halk davaya büyük bir ilgi gösterirken, duruşmalar kalabalık izleyici kitleleri tarafından tâkip edildi.⁶

Cicero'nun senatörlerden oluşan bir jüri ihtivâ eden dâimî bir mahkeme (*quaestio perpetua*) önünde görülen bu ilk kamu davası (*causa publica*)⁷ gayrı insânî bir îdamla cezalandırılacak *parricidium* suçuna ilişkin olmanın ötesinde siyâsî açıdan da hassâsiyet arz etmekteydi.

Dava taşra eşrafından bir şahsın öldürülmesi ile malvarlığının haksız sûrette iktisap edilmesinin eklemlendiği karmaşık bir olay örgüsünü konu almaktaydı (I). Dönemin siyâsî ve toplumsal koşullarıyla irtibatlı meseleler davayı âdî bir suçla ilişkin alelâde bir yargılama olmanın ötesine taşıdılar (II). İsnat edilen suç ve adlî tâkibat yönünden geleneksel, yasaklama uygulaması

benimseyen bir tahlil için bkz. Kinsey (T. E.), "The Dates of the *Pro Roscio Amerino* and *Pro Quinctio*", *Mnemosyne*, vol. 20, fasc. 1, 1967, pp. 61-67.

³ *Pro Sexto Roscio Amerino*'nun Latince metni için bkz. Cicero, *Pro Sexto Roscio*, Edited by Andrew R. Dyck, Cambridge Greek and Latin Classics, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 25-55. Nutkun İngilizce tercümeleri için bkz. Cicero, *Defence Speeches*, A New Translation by D. H. Berry, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 9-58; Cicero, *Murder Trials*, Translated with an Introduction by M. Grant, Penguin Classics, Penguin Books, London, 1990, pp. 31-110. Latince metnin yanı sıra Fransızca tercümesi için bkz. Cicéron, *Discours pour Sextus Roscius*, Texte établi, traduit et commenté par François Hinard, avec la collaboration, pour la notice et les notes, de Yasmina Benferhat, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2006, pp. 1-59.

⁴ Robinson (O. F.), *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, Routledge, London and New York, 2007, p. 30.

⁵ Kanunun adında yer alan son kelimenin imlâsı yönünden modern kaynaklardaki yeknesaklık eksikliği doğru imlânın "veneficis" mi, yoksa "veneficiis" mi olduğu konusunda tereddüt yaratabilecek bir durumdur. Cloud klasik kaynaklara istinâden ikinci imlânın kullanımını ikna edici sûrette savunmaktadır. Cloud (J. D.), "How did Sulla Style His Law 'De Sicariis'?", *The Classical Review*, vol. 18, n° 2, 1968, pp. 140-143.

⁶ Cicero, 2008, p. 5.

⁷ Husband (R. W.), "The Prosecution of Sextus Roscius: A Case of Parricide, with a Plea of Alibi and Non-Motive", *The Classical Weekly*, vol. 8, n° 12, 1915, p. 90.

ve yargı mercii yönünden yeni unsurlardan oluşan bir hukukî çerçeve davayı şekillendirdi (III). Savunma olgusal ve hukukî argümanlardan hareketle ithamı dayanaksız bırakmanın yanı sıra, sanıktan ziyâde suçlayan tarafta yer alanların suçluluğunun daha muhtemel olduğunu ortaya koymaya yöneldi (IV).

I. Davanın Konusu

Sanık Sextus Roscius'la aynı ada sâhip bulunan babası Sextus Roscius⁸ Umbria bölgesinin güneyinde yer alan ve Roma'nın doksan kilometre kadar kuzeyinde kalan bir *municipium*⁹ olan Ameria şehrinin varlıklı şahıslarından biriydi. Cicero'ya göre baba Roscius soy, mevki ve servet bakımından yalnızca şehrinin değil, tüm yörenin en itibarlı şahsiyetiydi. Aristokratik çevrelere yakınlığı sebebiyle Roma'ya sıklıkla giderek ziyâretlerde bulunan baba Roscius, *hospitium* bağının¹⁰ olduğu üst sınıf ailelerle iyi ilişkiler içerisindeydi. Öyle ki Metelli, Servilii ve Scipii gibi Roma'nın önde gelen soylu aileleriyle¹¹ düzenli olarak görüşmekteydi.

⁸ Bu aşamadan itibaren büyük Sextus Roscius "baba Roscius", genç Sextus Roscius ise "Sextus Roscius", "oğul Roscius" veya "Sextus" şeklinde anılacaktır.

⁹ Roma idâre teşkilâtının temel kurumlarından biri olan *municipium* İtalya şehirlerini Roma'yla bütünleştirmek sûretiyle kapsayıcı bir siyâsî yapının gelişimine imkân veren bir araç oldu. Başlarda pek çok durumda sâkinlerine halk meclislerinin oylamalarına katılma hakkı tanınmamakla beraber (*municipia sine suffragio*), *municipium*'lar yerel düzeyde idârî ve adlî özerklik sâhibiydiler. Bununla birlikte sonradan bazı *municipium*'lara oy hakkı (*ius suffragii*) verildi (*municipia cum suffragio*). Latinler ile müttefiklere Roma vatandaşlığını tanıyan kanunların kabulünün (M.Ö. 90-89) ardından *colonia* statüsünde olmayan tüm şehirler *municipium* yapıldılar. Purcell (N.), "municipium", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 973; Berger (A.), *Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, volume 43, part 2, Philadelphia, 1953, Reprinted 1991, p. 590.*

¹⁰ *Hospitium* farklı sosyal birimlere ait bireyler arasında akrabalığı taklit etmek sûretiyle kurulan bir güven bağıydı. Genellikle yakın sosyal statüleri haiz erkekler arasında oluşturulan bu bağ eril alt soy üzerinden verâset yoluyla intikal ederdi. Merâsimlerle pekiştirilmiş bir kişisel ilişki türü olan *hospitium* büyük ölçüde bir üst sınıf kurumuydu. Aralarında *hospitium* bağı bulunan kişiler birbirilerine destek olurlardı. Cumhuriyet döneminde seçkin Romalılar gerek İtalyan topluluklarından, gerekse deniz aşırı ülkelerden önemli kişilerle bu mâhiyette bağları sürdürdüler. *Hospitium* yerel elitlerin Roma aristokrasisinin yaşam tarzı ve âdetlerini benimsemelerinde etkili bir araçtı. Herman (G.), "friendship, ritualized", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 591-592.

¹¹ M.Ö. 123-109 yılları arasında Metelli ailesinin altı mensubu *consul*'lük yaptı. Sextus Roscius'un yargılandığı 80 yılında Sulla'yla birlikte *consul* olan Quintus Caecilius Metellus Pius, mevkidaşının 81 yılında vefat etmiş eşi Caecilia Metella'nın kuzeniydi. *Bellum Sullanum* (M.Ö. 83-81) sırasında Sulla'ya İtalya'daki muhârebelerinde verdiği destek sebebiyle M.Ö. 79'da *consul* seçilen Publius Servilius Vatia Isauricus, M.Ö. 143 yılında *consul*'lük yapan Quintus Caecilius Metellus Macedonicus'un torunuydu. M.Ö. 79 yılının

Baba Roscius'un Sextus'tan başka bir oğlu daha olmuştu. Fakat Sextus'a kıyasla babasıyla daha yakın bir ilişki içerisinde bulunmuş görünen bu evlât vefat etmişti. Kırsal yaşama bağlı bir kişi olan Sextus ise babasının Ameria'daki çiftliklerinin bazılarının münhasır kullanımını elde etmiş, diğerlerinin de yönetimini üstlenmişti.

Baba Roscius M.Ö. 81 yılında bir gece yemekli bir davetten dönerken yanında kendisine eşlik eden iki kölesi olduğu halde Roma'da Palatium hamamları yakınında sokakta bıçaklanarak öldürüldü. Baba Roscius, memleketinde sevilen bir kişi olmakla birlikte, Titus Roscius Magnus ve Titus Roscius Capito adlı Ameria'lı iki şahısla¹² mülk ihtilâfları sebebiyle uzun zamandır husûmet (*inimicitia*) içinde olmuştu. Cinâyet gecesi Sextus ve Capito Ameria'da iken, Magnus devamlı sûrette yaşadığı Roma'da bulunmaktaydı.

Cinâyet haberini Ameria'ya götüren ilk kişi Magnus'un mahmûi (*cliens*) olan Mallius Glaucia adlı bir azatlı olmuştu. Ne var ki Glaucia haberi babası katledilmiş Sextus'a değil de, maktulün hasmı Capito'ya yetiştirmişti. Dahası cinâyet gecenin çökmesinden bir saat sonra işlendiği halde, Glaucia Roma ile Ameria arasındaki mesâfeyi haberi Capito'ya şafak vakti ulaştırarak kadar hızlı kat etmişti.

Magnus cinâyetten dört gün sonra Roma'ya bağlı birliklerin muhâsarası altında bulunan Volaterrae¹³ şehri yakınındaki askerî kampa bir ulak

diğer *consul*'ü Appius Claudius Pulcher ise M.Ö. 123 yılında *consul* olmuş Quintus Caecilius Metellus Baliaricus'un damadıydı. Pulcher'in ilk evliliğinden olan kızı Clodia, Quintus Caecilius Metellus Celer'le evlendi. *Consul* Lucius Cornelius Cinna'ya muhâlefeti nedeniyle Roma'yı terk etmek durumunda kalan Pulcher (M.Ö. 87), Cinna'nın öldürülmesinin (M.Ö. 84) ardından Sulla'yla Roma'ya geri döndü. Scipii ailesinden Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio ile Lucius Cornelius Scipio Asiaticus sırasıyla 111 ve 83 yıllarında *consul* oldular. Cicero, 2008, p. 224, § 15; Hazel (J.), *Who's Who in the Roman World*, 2nd ed., Routledge, London and New York, 2002, pp. 73, 145 and 198; Badian (E.), "Caecilius Metellus Pius, Quintus", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 259; Cadoux (Th. J.) and Seager (R. J.), "Claudius Pulcher (3), Appius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 328.

¹² Cicero nutkunda Titus Roscius Magnus'un baba Roscius'la akraba (*cognatus*) olduğunu belirtmekle beraber, bu hususta Titus Roscius Capito bakımından bir bilgi sunmamaktadır. *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 87.

¹³ Etruria'nın on iki şehirden biri ve orta Toscana bölgesinin başkenti olan Volaterrae Cecina vâdisine hâkim bir tepe üzerine Villanova kültürü döneminde kuruldu. Volaterrae Sulla'nın ordusuna iki yıl (M.Ö. 82-80) boyunca direndi. Düşmesini tâkîben şehre Sulla'nın muhâripleri yerleştirdi. Ridgway (D. W. R.), "Volaterrae", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1562.

göndererek Sulla'nın gözde azatlılarından Lucius Cornelius Chrysogonus'u gelişmelerden haberdar etmişti. Chrysogonus bu yolla baba Roscius'un neredeyse tümü Tiber nehri kıyısında bulunan on üç çiftlik içeren malvarlığının kapsamı ve değeri hakkında bilgilendirilmişti. Baba Roscius gibi nüfuz ve itibar sahibi bir kişi büyük bir güçle karşılaşmaksızın öldürülebilmişken, Sextus Roscius gibi Roma'da tanınmayan saf bir taşralıyı bertaraf etmenin kolay olacağı anlatılmıştı. Magnus ve Capito bu hususta gerekeni yapmayı taahhüt etmişlerdi. Böylelikle maktülün mallarını elde etmeye yönelik fesat bir plan üzerinde mutâbakata varılmıştı. Buna göre Chrysogonus baba Roscius'un adının Sulla'nın muhâliflerini tasfiye etmek için oluşturduğu yasaklama listelerine yazılmasını sağlayacaktı. Bu sûrette Roscius'un mallarına el konularak açık artırmada satılmalarının önünün açılmasıyla bunların uygun bir bedelle iktisap edilmeleri ve paylaşılmaları imkânı doğacaktı. Bu gayeye ulaşmak üzere Cicero'nun ifâdesiyle bir "ortaklık" (*societas*)¹⁴ kurulmuştu.

İç savaş döneminde alenen soylulardan yana taraf almış bir kimse olmasına rağmen ismi yasaklama listelerine yasa dışı sûrette eklenen baba Roscius'un on üç çiftliğin yanı sıra çok sayıda köleyi içeren malvarlığı satışa çıkarılmış, altı milyon *sestertius* değerindeki kül *manceps* olarak Chrysogonus tarafından sadece iki bin *sestertius*'a satın alınmıştı. Akabinde çiftliklerin yönetimini Chrysogonus'un mümessili (*procurator*) sıfatıyla alan Magnus Ameria'ya giderek Sextus Roscius'u mülklerinden kovmuştu. Tüm bunlar baba Roscius'un öldürülmesinden itibâren dokuz gün içerisinde gerçekleşmiş, öyle ki Sextus'a cenâze âyinlerini tamamlama vakti dahi tanınmamıştı.¹⁵

Saygın bir hemşerilerinin öldürülmesi ve mülklerinin oğlunun elinden haksız sûrette alınması Ameria'lılar arasında infîâle yol açmıştı. Öyle ki Ameria şehir kurulu önde gelen on üyesinden (*decem primi*) oluşan bir heyetin iç savaş sırasında soyluları desteklemiş baba Roscius'un itibarının ve acze itilmiş oğul Roscius'un mallarının iâdesi için Sulla'yla görüşmeye gitmesini kararlaştırmıştı. Lâkin Chrysogonus Volaterrae'deki askerî kampa ulaşan Ameria heyetiyle görüşerek babanın adının yasaklama listelerinden terkinini ve oğulun mülklerinin iâdesini sağlayacağını taahhüt etmişti. Chrysogonus

¹⁴ Cicero'nun bu hukukî terimi teknik anlamıyla kullanmayıp, bir söz sanatı yaptığı aşikârdır. Zetzel (J. E. G.), "A Contract on Ameria: Law and Legality in Cicero's *Pro Roscio Amerino*", *The American Journal of Philology*, vol. 134, n° 3, 2013, p. 429.

¹⁵ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 23. Cicero cinâyetten itibâren Sextus'un mülklerinden kovulmasına kadar geçen gün sayısını açıkça belirtmemektedir. Ancak bu süre babasının defni akabinde Sextus'un *feriae denicales* olarak anılan dokuz günlük bir yas sürecine riâyet etmesi ihtimalinden çıkarılabilmektedir. *Bknz.* Cicero, 2010, p. 4 and 91.

ayrıca heyet üyelerini Sulla'yla görüşmekten vaz geçirmek için bazı soylu kişileri (*homines nobiles*) araya sokmuştu. Heyette yer alması bir talihsizlik olan Capito'nun da Chrysogonus'un vaatlerinin yerine getirileceğine dair teminat vermesi üzerine diğer üyeler meselenin hallolacağına ikna olmuşlardı. Neticede *decem primi* taleplerini Sulla'ya sunmadan Ameria'ya geri dönmüştü. Bu arada Capito çabalarının karşılığı olarak Roscius çiftliklerinden üç tanesinin kendisine devri konusunda Chrysogonus'la anlaşmaya varmıştı.

Chrysogonus ve Capito verdikleri sözlere rağmen sorunların çözümü için herhangi bir adım atmadıkları gibi, Sextus Roscius'u öldürmenin yollarını aramaya başlamışlardı. Bu durum karşısında Sextus arkadaşları ve yakınlarının tavsiyesi üzerine Roma'ya giderek babasının dostâne ilişkiler içinde bulunduğu Caecilia Metella¹⁶ adlı saygın bir hanımefendinin evine sığınmıştı. Bu aşamadan itibaren Roma'nın soylu aileleri arasında kendisine destek toplamıştı. Cicero'ya göre bu sayede Sextus öldürülüp isminin yasaklama listelerine yazılmasından kurtulmuştu.

Gördüğü himâye karşısında Sextus Roscius'u ortadan kaldıramayacaklarını anlayan Magnus ve Capito bu defa da onu babasını öldürmekle itham ederek karşı hamlede bulunmuşlardı. Chrysogonus da cinâyet ve zehirlenme mahkemesinde Sextus aleyhine suçlamayı yöneltmesi için Gaius Erucius adlı tecrübeli bir *accusator*'la anlaşarak baba katli iddiasının yargıya taşınmasını sağlamıştı.

¹⁶ Caecilia Metella M.Ö. 123 yılında *consul* olan Quintus Caecilius Metellus Baliaricus'un kızı ve M.Ö. 98 yılında *consul* olan Quintus Caecilius Metellus Nepos'un kız kardeşiydi. M.Ö. 123-122 yıllarında fethettiği Balear adalarına İtalyan yerleşimciler getiren Baliaricus 121'de bir zafer geçit töreni düzenlemiş ve 120'de *ensor* olmuştur. Hazel (J.), 2002, p. 198. Sulla'nın 81 yılında vefat eden karısı Caecilia Metella'nın üçüncü dereceden kuzeni ve adaşı olan Caecilia Metella ayrıca Sextus Roscius'un yargılandığı 80 yılında Sulla'yla birlikte *consul* olan Quintus Caecilius Metellus Pius'un da uzaktan kuzeniydi. Cicero, 2008, p. 224, § 8 and p. 231, § 139; Ward (A. M.), "Cicero and Pompey in 75 and 70 B.C.", *Latomus*, t. 29, fasc. 1, 1970, p. 59, note 3; Caecilia Metella M.Ö. 90 yılında muhtemelen asil bir bákire iken rüyasında tanrıça Iuno'nun Müttefikler savaşı sırasında Roma'yı güvende tutmak karşılığında Iuno Sospita tapınağının restore edilmesini istediğini görmüştür. Bu rüya temelinde harekete geçen senatonun emri üzerine *consul* Lucius Iulius Caesar tapınağın ihyâsını sağlamıştır. Badian (E.), "Caecilia Metella (2)" and "Caecilius Metellus Baliaricus, Quintus", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 258; Schultz (C. E.), "Iuno Sospita and Roman Insecurity in the Social War", in Schultz (C. E.) and Harvey, Jr (P. B.), *Religion in Republican Italy*, Yale Classical Studies, vol. XXIII, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 225, § 27.

II. Siyâsî ve Toplumsal Bağlam

A. İç Savaş

Roscius davası karmaşık ve çalkantılı bir sürecin ürünü olan Sulla rejiminin gölgesi altında görüldü. Sulla'nın diktatörlüğünün tesisine giden gelişmeler Müttefikler savaşına (M.Ö. 91-88) kadar tâkip edilebilirler. Müttefik İtalyan toplulukları (*socii*) ile Latinler (*latini*) Roma hâkimiyetinin siyâsî ve mâlî açılardan ayrımcı yapısı nedeniyle memnuniyetsizlik içindeydiler. Dahası verdikleri askerî destek ve vergilere rağmen müttefiklerin Roma vatandaşlığını kazanma talepleri karşılanmamaktaydı. Roma'nın M.Ö. III. asırdaki fetihlerinden beri tartışılan vatandaşlığın İtalyanlara teşmili meselesi ciddi bir rahatsızlık kaynağına dönüşmüştü.¹⁷

Gerilimlerin yükseldiği bir dönemde *tribunus plebis* Marcus Livius Drusus Roma'nın yakıcı hale gelmiş sorunlarının çözümü için harekete geçti. Drusus projelerini hayata geçirmek için Marcus Aemilius Scaurus ve Lucius Licinius Crassus'un desteğini alarak bir dizi kanunun halk meclisinde kabulünü sağladı. Bu çerçevede buğday dağıtımı, toprak reformu ve yeni müstemlekelerin kurulmasına ilişkin düzenlemeler getirildi. Ayrıca senatoya ilâveten üç yüz *equites* dâhil edildiği gibi, dâimî mahkemelerin (*quaestiones perpetuae*) jüri üyelerinin tümüyle senatodan seçilmeleri öngörüldü. Böylece senatör olma imkânının verilmesiyle *equester* sınıfının en varlıklı kesimlerinin nüfuzu arttırılırken, bir bütün olarak bu sınıfın siyâsî gücü zayıflatılmaktaydı. Bununla birlikte Drusus'un öncülük ettiği en önemli reform Latinlere ve müttefiklere Roma vatandaşlığının bahşedilmesi oldu (M.Ö. 91).¹⁸

¹⁷ David (J.-M.), *La République romaine. De la deuxième guerre punique à la bataille d'Actium (218-31 av. J.-C). Crise d'une aristocratie*, Nouvelle Histoire de l'Antiquité, vol. 7, Paris, Seuil, 2000, pp. 164-165; Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), *Histoire romaine*, Quadrige, PUF, Paris, 2009, p. 117.

¹⁸ Hazel (J.), 2002, p. 99; Badian (E.), "Livius Drusus (2), Marcus", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 852; Scullard (H. H.), *From the Gracchi to Nero. A history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, with a new foreword by Dominic Rathbone, London and New York, 2011, p. 53; Smith (W.), *A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology, Geography*, Partly based upon the Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology by William Smith, Editor of the Dictionaries of Greek and Roman antiquities, and of Greek and Roman Biography and Mythology, Revised with, numerous corrections and additions by Charles Anthon, Professor of the Greek and Latin languages in Columbia college, New York, Harper & brothers, 1884, pp. 271-272; Badian (E.), "Marcus Livius Drusus", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Marcus-Livius-Drusus-Roman-tribune-died-91-BC].

Lâkin bu reformlar daha ziyâde senato ve *equester* sınıfının müfrit kesimlerinin oluşturduğu bir muhâlefet cephesinin sert tepkisiyle karşılaştı. Senato Drusus'un kanunlarının geçersiz olduklarını ilân etti. Gerginliğin zirveye ulaştığı bir ortamda Drusus'un evinde kimliği belirsiz kişilerce öldürülmesi başta Marsi'ler ve Samnis'ler olmak üzere Roma vatandaşlığını kazanma umutlarını yitiren muhtelif İtalyan halklarının isyan etmelerini tetikledi.¹⁹ Roma'nın ordularını âsî toplulukların üzerine göndermesiyle çekişmeli bir savaş başladı (*Bellum Italicum*). Savaşın ilk safhalarında müttefiklerin kazandıkları zaferlere rağmen M.Ö. 89-88 döneminde Roma üstünlük sağladı. Bununla beraber direnişin kırılmasında Roma'ya sâdik kalmış veya silâh bırakmayı kabul eden Latinlere ve müttefiklere Roma vatandaşlığını tanıyan kanunların savaş devam ederken kabulü belirleyici oldu.²⁰

Sulla *consul* Gaius Marius'un emri altında *quaestor* olarak katıldığı Numidia savaşında (M.Ö. 112-105) kral Jugurtha'nın Mauretania kralı I. Boccus tarafından tuzağa düşürülerek Romalılara teslim edilmesindeki rolüyle dikkat çekmişti. Bu başarının âdiyeti konusunda Marius ve Sulla arasındaki çekişme giderek husûmete dönüşecek bir garazın başlangıcı oldu. *Legatus* sıfatıyla görev aldığı Müttefikler savaşındaki zaferleriyle itibar kazanan Sulla M.Ö. 88'de Quintus Pompeius Rufus'la birlikte *consul* seçildi. Bu arada kudretli Metelli ailesinin desteğini kazanmak için M.Ö. 119 yılı *consul*'ü Lucius Caecilius Metellus Dalmaticus'un kızı ve M.Ö. 109 yılı *consul*'ü Quintus Caecilius Metellus Numidicus'un yeğeni olan Caecilia Metella'yla dördüncü evliliğini gerçekleştirdi. Senato şarkta Roma hâkimiyetini tehdit eden Pontus kralı VI. Mithradates Eupator'a karşı düzenlenecek seferin kumandanlığına Sulla'yı atadı.²¹

Buna karşın *populares* eğilimli *tribunus plebis* Publius Sulpicius Rufus şark seferinin komutasının Marius'a naklini öngören bir kanun taslağını gizlice hazırladı. Sulpicius'un bu girişiminin altında Roma vatandaşlığını yeni kazanmış İtalyanların mevcut otuz beş kabîleye dağıtılmasını öngören bir kanunun kabulünü sağlamak için Marius'un desteğini almak yatmaktaydı. Sulpicius'un vatandaşlıkla ilgili kanun tasarısı sert tartışmalara yol açarken,

¹⁹ Atlan (S.), *Roma Tarihi'nin Ana Hatları, I. Kısım, Cumhuriyet Devri*, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 142.

²⁰ David (J.-M.), 2000, pp. 162-167; Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, pp. 118-119.

²¹ Badian (E.), "Cornelius Sulla Felix, Lucius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 384; Hazel (J.), 2002, p. 293; Valgiglio (E.), "Sulla", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Sulla].

tasarının taraftarları ile aleyhtarları arasında çıkan sokak çatışmalarıyla Roma'ya âdeta bir ayaklanma atmosferi hâkim oldu. Tasarıya karşı çıkan *consul*'ler Sulla ile Rufus yasama ve yargı faaliyetlerinin askıya alındığını (*iustitium*) ilân ettiler. Sulpicius bunun üzerine *consul*'lerin başkanlığında bir *contio* (gayri resmî bir halk toplantısı) devam ederken silâhli taraftarlarını Forum'a sürdü. Çıkan arbedede Sulla hayâtî tehlikeden Marius'un evine sığınarak kurtuldu. Bu vesileyle iki adam arasında varılan mutâbakatın içeriği bilinmemektedir. Her halükarda Marius bu olağandışı durumu kabullenmiş görünen Sulla'nın Roma'dan ayrılarak Müttefikler savaşında komuta ettiği Campania'daki lejyonların başına geçmesine müsâade etti. Akabinde Sulpicius'un önerdiği kanun tasarıları meclisten geçtiler. Ancak Marius'un Campania ordusunun komutasını devralmak için iki *tribunus militum* göndermesi üzerine Sulla lejyonlarıyla Roma'ya yürüyerek kontrolü ele geçirdi. Benzeri görülmemiş bu eylem Roma'ya bir ordunun girmesini yasaklayan tüm dinî ve hukukî ilkelere aykırıydı. Fırar eden *tribunus* Sulpicius Lavinium'da yakalanarak dokunulmazlığına rağmen öldürülürken, Marius Campania ve Sicilya'nın ardından Kuzey Afrika kıyısındaki bir adada muhâripleri tarafından kurulmuş bir müstemleke olan Cercina'ya ulaşmayı başardı. Böylece Roma'nın geniş ölçekli ilk iç savaş dönemi başlamış oldu (M.Ö. 88-82).²²

Sulla senatoya irâdesini dayatarak Marius ile destekçilerini halk düşmanı ilân eden bir kararname çıkarttırdı. Ayrıca şark seferinin yönetimini almasını öngören bir kanunu meclisten geçirdiği gibi, Sulpicius'un kanunlarını da ilga ettirdi. Dahası yasama yetkisinin *comitia tributa*'dan *comitia centuriata*'ya naklini sağladı ve kanun tekliflerini senatonun ön denetimine tâbi kıldı.²³ *Equester* sınıfına mensup üç yüz kişi eklemek sûretiyle senatonun üye sayısını artırdı. Borçluların yüklenebileceği âzamî faiz oranını yüzde onla sınırladı. Ancak yoğun muhâlefet karşısında askerlerini Roma dışına çıkarmak durumunda kaldı. Öte yandan Gnaeus Pompeius Strabo'nun ordusunun kontrolünü alamadı. Destekçisi Gnaeus Octavius'un yanı sıra, hasmı Lucius

²² Santangelo (F.), *Sulla, the Elites and the Empire. A Study of Roman Policies in Italy and Greek East*, Brill, Leiden Boston, 2007, pp. 6-7; Keaveney (A.), *Sulla. The Last Republican*, 2nd ed., Routledge, London and New York, 2005, pp. 46-56; Badian (E.), "Sulpicius Rufus, Publius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 1412-1413; Hazel (J.), 2002, pp. 295-296; Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, p. 129; David (J.-M.), 2000, pp. 169-170.

²³ *Magistra*'ların kanun teklifleri ancak senatonun denetiminden geçtikleri takdirde halk meclisine getirilirlerdi. Tekliflerin kanunlaşmaları için halk meclisinde kabul edilmelerinin ardından yine senatonun onayından geçmeleri ve ilân edilmeleri gerekmektedir. Karadeniz Çelebican (Ö.), *Roma Hukuku*, Yeni Medeni Kanun'a Uyarlanmış 18. bası, Turhan, Ankara, 2019, s. 23.

Cornelius Cinna'nın *consul* seçilmesini de engelleyemeyen Sulla şark seferine çıktı (M.Ö. 87).²⁴

Cinna, Sulla'nın reformlarına bağlı kalacağına yemin etmesine rağmen, Sulla'nın kabul ettirdiği kanunların ilgası için çaba gösterdi. Ayrıca Sulpicius'un izinden giderek Roma vatandaşlığını yeni kazanmış İtalyanların otuz beş kabileye dağıtılması için kanun teklifinde bulundu. Bu girişim nedeniyle gelişen çatışmada mevkidaşı Octavius'un zoruyla Roma'dan ayrılmak durumunda kalan Cinna halk düşmanı ilân olunarak görevinden ıskat edildi. Gnaeus Papirius Carbo'nun desteğiyle Latium ve Campania'da asker toplayarak bir ordu seferber eden Cinna Roma kuvvetlerini Capua'da yenilgiye uğrattı. Bu arada Cinna'nın çağrısı üzerine Etruria'ya çıkan Marius oluşturduğu bir orduyla Ostia'yı yağmaladı. Cinna ve Marius güçlerini birleştirerek Roma'yı muhâsara altına aldılar. Şehrin ele geçirilmesini tákiben *consul* Octavius dâhil olmak üzere Sulla taraftarları katledildiler (M.Ö. 87).²⁵

Cinna ve Marius'un *consul* olmaları gecikmedi (1 Ocak 86). Ancak aynı ay içinde Marius zâtülcenp nedeniyle vefat etti. Roma'da iktidar büyük ölçüde 86'da Lucius Valerius Flaccus ve 85-84'de Gnaeus Papirius Carbo'yla birlikte *consul*'lük yapmaya devam eden Cinna'da kaldı. Cinna döneminde Sulla'nın getirdiği kanunlar yürürlükten kaldırılırken, mâlî reformlar vâsıtasıyla *equester* sınıfı ve halkın desteği kazanılmaya çalışıldı. *Consul* Flaccus'un komutasındaki bir ordu Mithradates güçlerine karşı Asya'ya gönderildi (M.Ö. 86). Fakat *legatus* Gaius Flavius Fimbria'nın başını çektiği bir askerî ayaklanma sonucunda Flaccus öldürüldü (M.Ö. 85).²⁶ Böylelikle ordunun komutasını ele geçiren Fimbria Asya'da ilerleyerek Mithradates'i esir almaya çok yaklaştı. Lâkin Sulla'nın tâlîmatı doğrultusunda *proquaestor* Lucius Licinius Lucullus Pontus kralının Pergamon civarından kaçmasına müsâade etti. Sulla'nın Chaeronea ve Boeotia muhârebelerindeki zaferleriyle (M.Ö. 86) zâten zayıf düşmüş olan Mithradates Dardanos'ta Sulla'yla gerçekleşen bir görüşmede Roma lehine bir barış antlaşmasını kabul etmek durumunda kaldı (M.Ö. 85). Cinna muhtemelen Sulla'yla bir çatışmaya hazırlanmak için çıktığı Liburnia'ya yönelik bir sefer sırasında ayaklanan lejyonerler tarafından Ancona'da öldürüldü (M.Ö. 84).²⁷

²⁴ Santangelo (F.), 2007, p. 7; Badian (E.), "Cornelius Sulla Felix, Lucius", 2012, p. 384; Hazel (J.), 2002, p. 293; David (J.-M.), 2000, pp. 165-171.

²⁵ Scullard (H. H.) and Cornell (T.), "Cornelius Cinna, Lucius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 377; Hazel (J.), 2002, p. 69; Balsdon (J. P. V. D.), "Gaius Marius", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Gaius-Marius].

²⁶ Atlan (S.), 2018, s. 149.

²⁷ Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, p. 130; Badian (E.), "Valerius Flaccus (3), Lucius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.),

Bu arada Sulla Asya ve Yunanistan'da düzeni sağlayarak şark seferini tamamladı. 83 yılı baharında Brundisium'a çıkarak İtalya'ya geri döndü. Başta Marcus Licinius Crassus ve Gnaeus Pompeius gibi aristokratlar olmak üzere Roma yönetimine muhâlif kişilerle süratle ittifak kurdu. Güney İtalya'daki ilerleyişi boyunca Capua civarına kadar ciddî bir direnişle karşılaşmayan Sulla Tifata dağı muharebesinde *consul* Gaius Norbanus emrindeki bir orduyu bozguna uğrattı. Teanum yakınlarında ordusuyla konuşlanmış diğer *consul* Lucius Cornelius Scipio Asiaticus'un askerlerini topluca saf değiştirmeye ikna etti (M.Ö. 83). Sulla Sacriportus'ta genç Gaius Marius'u yenerek Praeneste'ye sığınmak zorunda bıraktıktan sonra Roma'ya girdi. Ardından hızla Etruria'ya yönelerek Carbo'yu yendi. Çoğunluğunu İtalyanların oluşturduğu ve Samnis önder Pontius Telesinus'un komuta ettiği büyük bir ordu Sulla'ya bağlı güçler tarafından kuşatılmış Praeneste'yi kurtarmak için Roma'ya yöneldi. Roma surları önünde gerçekleşen Collina Kapısı muharebesinde bu ordunun mağlup edilmesi iç savaşın kaderini belirledi (M.Ö. 1 Kasım 82). Sulla'nın böylelikle Roma'ya hâkim olmasını binlerce savaş esirinin sistematik sûrette katledilmesi izledi. 82 yılı sonunda Praeneste teslim olurken genç Marius hayatına son verdi. Böylelikle iç savaş esas itibâriyle sona erdi.²⁸

Başta Venüs olmak üzere tanrıların himâyesine mazhar bir lider imgesini kullanan Sulla Yunanlılar arasında *Epaphroditos* (Afrodit'in koruması altında olan) lakabıyla anılır olmuştur. Ayrıca benimsediği Latince lakabı (*agnomen*) olan *Felix* (talihli) senato tarafından bir *senatus consultum*'la resmen teyit edildi (M.Ö. 82).²⁹

B. Sulla Rejimi

Interrex Lucius Valerius Flaccus'un teklifi üzerine *comitia tributa*'da kabul edilen *lex Valeria*'yla Sulla kanunları yazma ve cumhuriyeti yeniden

The Oxford Classical Dictionary, 4th ed., 2012, p. 1533; Badian (E.), "Flavius Fimbria, Gaius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 581; Badian (E.), "Licinius Lucullus (2), Lucius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 834; Hazel (J.), 2002, p. 176 and pp. 293-294; Valgiglio (E.), "Sulla", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Sulla]; Santangelo (F.), 2007, pp. 7-8.

²⁸ Santangelo (F.), 2007, pp. 8-9; Sampson (G. C.), *The Collapse of Rome. Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*, Pen & Sword, South Yorkshire, 2013, pp. 90-91; Valgiglio (E.), "Sulla", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Sulla]; Hazel (J.), 2002, p. 176 and p. 294; Badian (E.), "Cornelius Sulla Felix, Lucius", 2012, p. 384; Keaveney (A.), 2005, pp. 108-123.

²⁹ Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, p. 133; Telford (L.), *Sulla. A Dictator Reconsidered*, Pen and Sword Military, Yorkshire, 2014, p. 76.

kurmakla görevli diktatör (*dictator legibus scribundis et rei publicae constituendae*) olarak atandı. Roma'da nâdiren kullanılan bir hukukî müessese olan diktatörlüğe Kartaca'yla yapılan II. Pön savaşından (M.Ö. 218-201) beri başvurulmamıştı. *Provocatio* yetkisiyle kısıtlanmamış olmakla beraber diktatörlük yalnızca altı ay boyunca ifâ edilebilen bir görevdi. Bu bakımdan Sulla'nın diktatörlüğü için bir süre sınırlamasının öngörülmemiş olması emsalsiz bir durumdu. *Lex Valeria* kapsamında geçmişteki tüm işlemleri onaylanan Sulla'ya yaşam ve ölüme karar verme, kanun gücünde *edictum*'lar çıkarma, kamu arâzileri üzerinde tasarrufta bulunma, müstemlekeler kurma ve mağlup krallıkların kaderini belirleme yetkileri verildi.³⁰

Sulla *equester* sınıfı aleyhine senatonun konumunu güçlendiren bir reform siyâseti izledi. Katliamlar ve yasaklamalar sonucunda eksilmiş olan senatonun üye sayısı ilâve üç yüz *equites* dâhil edilmek sûretiyle altı yüze çıkarıldı.³¹ Sulla bu sâyede senatoyu destekçileriyle doldurma imkânı buldu. Ayrıca *populares* için önemli bir siyâset aracına dönüşmüş *tribunus plebis*'lik makamının gücü zayıflatıldı. *Tribunus*'un diğer *magistra*'ların işlemlerine karşı *intercessio* yetkisi kısıtlanırken, kanun teklif etme yetkisi senatonun ön tasvibine tâbi kılındı veya tümüyle kaldırıldı.³² Görevleri sona eren *tribunus*'ların başka *magistra*'lıklara gelmeleri yasaklanarak bu makam câzip bir kariyer basamağı olmaktan çıkarıldı. Öte yandan *magistra*'lık sistemi düzenlendi. Bu bağlamda *praetor*'ların sayısı üçten sekize, *quaestor*'larınki ise sekizden yirmiye yükseltildi. *Quaestor*'ların görevlerinin sona ermesiyle kendiliğinden senatör olmaları kuralı getirildi. *Magistra*'lıkların sıralaması düzenlenmek ve on yıl geçmeden aynı makama tekrar gelinmesi yasaklanmak sûretiyle daha katı bir *cursus honorum* rejimi benimsendi. Cumhuriyet dönemi siyâsî hayatında baskın olmuş *princeps senatus* makamı lağvedildi. Nihâyet dâimî mahkemeler yeniden yapılandırılarak cezaî yargı sistemi ıslâh edildi.³³

³⁰ Vervaeet (F. J.), "The *Lex Valeria* and Sulla's Empowerment as Dictator (82-79 BCE)", *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, vol. 15, 2004, pp. 38-51; David (J.-M.), 2000, pp. 176-177; Santangelo (F.), 2007, p. 9; Cloud (D.), "The Constitution and Public Criminal Law", in Crook (J. A.), Lintott (A.) and Rawson (E.) (eds.), *The Cambridge Ancient History, volume IX: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 496.

³¹ Hill (H.), "Sulla's New Senators in 81 B.C.", *The Classical Quarterly*, vol. 26, n° 3/4, 1932, p. 177.

³² Sulla'nın diktatörlüğü döneminde *tribunus plebis*'in kanun teklif etme yetkisinin tümüyle kaldırıldığı mı, yoksa senatonun muvâfakatine mi tâbi kılındığı tartışma konusudur. Jean-Michel David bu ihtimallerden ilkinin kabul etmektedir. David (J.-M.), 2000, pp. 165-178, note 34. Fantham *tribunus plebis*'in veto yetkisinin sınırlandırıldığını, kanun teklif etme yetkisinin ise kaldırılmış olabileceğini yazmaktadır. Fantham (E.), *The Roman World of Cicero's De Oratore*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 3, note 6.

³³ Capogrossi Colognesi (L.), *Law and Power in the Making of Roman Commonwealth*, Translated by Laura Kopp, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, pp. 202-205;

Sulla diktatörlükten ferâgat ederek M.Ö. 80 yılında Quintus Caecilius Metellus Pius'la beraber *consul* seçildi. Belki yükselen muhâlefet karşısında şiddete tekrar başvurmaktan çekindiği, belki de Roma'da düzeni sağlayarak görevini tamamladığına inandığı için 80 yılı sonunda veya 79 yılı başında kamusal hayattan çekildi. Beşinci eşiyle Campania'da Puteoli civarına yerleşerek anılarını yazan Sulla şatafatlı bir yaşam sürerken 78'de vefat etti.³⁴

C. Roscius Davası ve Rejim

Roscius davası iç savaşın neden olduğu toplumsal kargaşanın etkilerinin sürdüğü bir dönemde görüldü. Dava Sulla rejiminin getirdiği siyâsî, kurumsal ve sosyal dönüşümlerin yarattığı zemine oturdu. Bir yandan Sulla'nın himâyesi altındaki Chrysogonus'un yasaklama uygulamasını süistimal etmesinin tartışılmasıyla dolaylı olarak rejimin sorgulandığı intibainı uyandırma riski, diğer yandan geleneksel güçlerini kazanmayı arzulayan soyluların Sextus Roscius'u desteklemeleri temelinde hissedilen gerilim davaya siyâsî bir arka plan getirdi.³⁵

Cicero nutkunun muhtelif yerlerinde dönemin siyâsî ve sosyal açılardan hassas koşullarına atıfta bulunmaktadır. Roma'da yalnızca affetme kavramı değil, adli soruşturma teamülü de ortadan kalkmıştı.³⁶ Jüri üyeleri gibi yetki ve iktidarla donatılmış bilge adamların Roma'nın muzdarip olduğu toplumsal illetleri iyileştirme görevleri vardı. Eskiden düşmanlarına dahi merhamet göstermeleriyle tanınan Roma halkı artık gaddarlığın mağduruydu. Toplumsal hayatı zehirleyen bu gaddarlık pek çok vatandaşın korkunç koşullarda canına mâl olduğu gibi, zâlimliğe alıştıran en merhametli kişilerde dahi

Hazel (J.), 2002, p. 293; Badian (E.), "Cornelius Sulla Felix, Lucius", 2012, p. 384; David (J.-M.), 2000, pp. 177-178; Gruen (E. S.), *The Last Generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1995, p. 8; Hawthorn (J. R.), "The Senate after Sulla", *Greece & Rome*, vol. 9, n° 1, 1962, pp. 53-54.

³⁴ Valgiglio (E.), "Sulla", *Encyclopaedia Britannica*, [https://www.britannica.com/biography/Sulla]; Hazel (J.), 2002, p. 295; Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, p. 133.

³⁵ Grimal (P.), *Cicéron*, Tallandier, Paris, 2012, pp. 62-63. Badian'a göre davanın altında yatan temel mesele soyluların İtalya kırsalındaki nüfuzlarını idâme ettirebilecekleri mi, yoksa taşra ahâlisinin yeni rejimle iktidar kazanmış sonradan görmeleri tâkip etmeye yönlendirilecekleri miydi. Badian (E.), *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*, Oxford University Press, London, 1967, p. 250. Roscius davasının Sulla'nın ihyâ edilmiş bir cumhuriyet ve ona rehberlik edecek bir soylular sınıfına dair tasarımı için hayâti bir sınav olduğu öne sürülmüştür. *Bknz.* Mitchell (T. N.), *Cicero. The Ascending Years*, Yale University Press, New Haven and London, 1979, p. 91. Dava, muhtemelen biraz abartılı biçimde, yeni rejiminin hayal kırıklığına uğrattığı soyluların Chrysogonus üzerinden Sulla'ya karşı bir itibarsızlaştırma girişimi olarak dahi değerlendirilmiştir. Kaplan (A.), "Sulla's Watergate", *The Classical Outlook*, vol. 53, n° 9, 1976, pp. 100-101.

³⁶ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 3.

bağışlayıcılığı silmişti. Korkunç eylemlerin gündelik hale gelmesi en yumuşak huylu kişilerin insanlık duygusunu yitirmelerine neden olmuştu.³⁷

Cicero Roma'nın bir değerler krizinden geçtiğine işâret etmekle beraber, Sulla'yı sorumluluk düzleminde davanın esasının dışında tutmaktadır. Davaya konu olayların Sulla'nın bilgisi dışında gerçekleştiğinden emin olduğunu beyan ederek savunmasının Roma'nın güçlü adamını hedef almadığını göstermektedir. Çok sayıda önemli meselelerle meşgul bulunan Sulla'nın bazı şeyleri fark etmemesinin bilhassa davada tartışılan türden eylemleri gerçekleştirmek üzere dikkatinin dağıldığı anları fırsata çevirmek için bekleyen pek çok kişi mevcutken hayretle karşılanmamalıydı.³⁸ Zîra Sulla "talihli" olsa da, hânesinde en az bir namussuz köle veya azatlı bulunmayacak kadar talihli kimse olamazdı.³⁹

Dahası Cicero *consul*'e büyük övgülerde bulunmaktadır. "Yiğit ve namılı" Sulla'nın adını saygıyla zikrettiğini belirtmektedir.⁴⁰ Hatta onu Jüpiter'le kıyaslamaktadır. Doğal âfetlerin yıkım getirmeyi amaçlayan ilâhî bir irâdeden kaynaklandığının düşünülmemesi ve insanların yararlandıkları nîmetlerin Jüpiter tarafından ihsan edilmiş görülmesi gibi, büyük bir meşguliyet içindeki Sulla'nın dikkatinden bazı şeylerin kaçmasına şaşırılmamak gerektiğini dile getirmektedir.⁴¹

Cicero ayrıca savunmasının herhangi bir şekilde soyluluğu ve soyluların iç savaştaki zaferini hedef almadığını vurgulamaktadır. Çatışan taraflar arasında bir uzlaşmanın sağlanmasını arzuladığı halde bunun mümkün olmadığını anlaşılması üzerine, soyluların zaferi için çaba sarf ettiğini söylemektedir. Çünkü alt sınıf mensupları ile yüksek statü sâhipleri arasındaki iktidar mücadelesinde, zaferi Roma'nın içteki haysiyeti ile dıştaki otoritesini temin edecek tarafın desteklenmesi iyi bir yurttaş olmanın gereği idi. Cicero bunun "tanrıların irâdesi, Roma halkının azmi ile Sulla'nın bilgeliği, rehberliği ve talihi" sayesinde başarılmasıyla herkese makam ve mevkiinin iâde edilmesinden mutluluk duyduğunu açıklamaktadır.⁴² Ne var ki

³⁷ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 154.

³⁸ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 21-22.

³⁹ Cicero burada Sulla'nın lakabı *felix*'e atıfta bulunarak bir söz sanatı kullanmaktadır. *Bknz.* Cicero, 2008, p. 225, § 22.

⁴⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 6.

⁴¹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 131.

⁴² Cicero'nun mevki ve görevlerin hakkaniyet ve liyâkat temelinde rasyonel şekilde dağıtıldığı hiyerarşik bir toplum düzeni tasavvurunu benimsediğini hatırlatan Mourier, bu sözlerin samîmiyetinden şüphe duyulamayacak sahil bir siyâsî kanaat beyanı addedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mourier (P.-F.), *Cicéron. L'avocat et la République*, Michalon, Paris, 1996, p. 50.

Chrysogonus gibi aşağı adamların başkalarının malları üzerinden zenginleşmelerine ve herkesin servetine saldırmalarına müsâade edildiği takdirde Roma halkının haklarına yeniden kavuşturulmak bir yana, tâbi kılınmış ve ezilmiş olacağını vurgulamaktadır.⁴³

Cicero bu türden adamlara karşı bir duruş sergilemeleri halinde soyluların menfaatlerine hâlel gelmeyeceği konusunda jüri üyelerini ikna etmeye çalışmaktadır. Herkesi tehdit eden bir tehlike Sextus Roscius'un yargılanması vesilesiyle bertaraf edilmeliydi. Cicero böylelikle müvekkiline yönelik fesat girişimin önünün alınmaması halinde benzer haksızlıkların başkalarına karşı da işlenebileceğini îmâ etmektedir.⁴⁴ Koşullar gerektirdiği müddetçe idâreyi elinde tutan Sulla'nın yüksek makamlara gerekli atamaları yapması ve muhtelif kanunları geçirtmesiyle birlikte herkes geçmişteki konumuna kavuşmuştu. Ancak sorumluluk mevkiilerinde bulunan soylular uyanık ve merhametli davranmayıp cinâyet, yağma ve israfı tasvip ederlerse, konumlarını bu nitelikleri haiz kişilere bırakmak zorunda kalacaklardı. Bu nedenle hiçbir soylu Chrysogonus'la kader birliği yapmamalı ve Chrysogonus'un menfaatleri zarar gördüğü takdirde bundan kendisinin de zararlı çıkacağını düşünmemeliydi. *Equester* sınıfının imtiyazlarına tahammül edememiş olan soyluların "değersiz bir köle"nin tahakkümüne boyun eğmeleri utanç kaynağı olurdu. Chrysogonus'un yargı üzerinde nüfuz sâhibi olduğunu düşünerek mâsum bir adam aleyhine jüri üyelerini etkileyebileceğine inanmaya cüret etmesi esef vericiydi.⁴⁵

Sextus'un babasını bir başkasına öldürtmüş olabileceği yönündeki iddiasını güçlendirmek için Erucius yakın geçmişin toplumsal koşullarına atıfta bulunmaktadır. Roscius cinâyetinin işlendiği dönemi insanların yaygın olarak katledildiği ve katillerin cezasız kaldıkları bir zaman olarak betimleyen *accusator* Roma'da serbestçe dolaşan katillerin çokluğu itibâriyle Sextus'un babasını öldürecek bir katili kolaylıkla ayarlamış olabileceğini öne sürmüştür. Cicero bu argümanın müvekkilinden ziyâde suçlayıcı tarafı zan altında bırakacak mâhiyette olduğunu vurgulayarak cevap vermektedir. Roscius davasında suçlamayı yöneltmesi için Erucius'la anlaşanlar yasaklanmış kişilerin mallarını satın alanlardandı. Söz konusu kaotik dönemin vurguncuları ile katilleri büyük oranda aynı kişilerdi. Silâhlarıyla Roma

⁴³ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 135-137. Wilkin Cicero'nun bu minvalde Sextus'un kaderini Roma cumhuriyetinin kaderiyle özdeşleştirdiğine ve bir bireyin savunmasını Romalıların kadim hak ve özgürlüklerinin savunulması düzeyine çıkardığına işâret etmektedir. Wilkin (R. N.), *Eternal Lawyer. A Legal Biography of Cicero*, The MacMillan Company, New York, 1947, p. 20.

⁴⁴ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 7.

⁴⁵ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 139-142.

sokaklarında gece gündüz dolaşarak yağma ve cinâyet eylemlerine karışmış bu türden kişilerin bizzat reisleri oldukları katillerin çoğalmasını Sextus aleyhine kullanmaları kabul edilemezdi.

D. Cicero'nun Savunmayı Üstlenme Nedenleri

Cicero nutkunun başında neden duruşmada hâzır bulunan tecrübeli hatiplerin (*oratores*) ve üst sınıftan kişilerin (*homines nobilissimi*) Sextus Roscius'u jüri önünde savunmayı, kendisi gibi yetkinliği sınırlı genç bir adamın bu görevi üstlendiğini açıklamaktadır. Cicero'ya göre müvekkilini destekleyen kişiler⁴⁶ bu vakada benzersiz bir suçtan kaynaklanan bir haksızlığın yapıldığına ve bu haksızlığa karşı direnilmesi gerektiğine kaniydiler. Ancak dönemin uygunsuz koşulları sebebiyle bu haksızlığa bizzat karşı çıkmaya cesâret edememekteydiler. Bu itibarla duruşmaya görev bilinciyle katılmakla birlikte, tehlikeden uzak durmak istedikleri için söz almaktan kaçınmaktaydılar.⁴⁷

Cicero Sextus Roscius'un savunmasını üstlenmesini üç sebebe bağlamaktadır. Öncelikle bu davada siyâsî meselelere değinmenin kaçınılmaz olması itibâriyle müvekkilini destekleyen nüfuzlu kişilerin bu bapta sarf edebilecekleri sözlere maksatlarını aşan anlamlar yüklenebilirdi. Hâlbuki Cicero savunmanın gerektirdiği tüm argümanları açık sözlülükle dile getirirse bile nutku seçkin kişilerin nutuklarıyla aynı ölçüde kamuya mâlûm olmayacaktı. Öte yandan yüksek mevki ve mertebelerinden dolayı bu kişilerin sözlerinin hiçbirisi göz ardı edilmeyeceği gibi, muhtemel temkinsiz beyanlarına yaş ve tecrübeleri nedeniyle müsâmaha gösterilmeyecekti. Oysa ki Cicero'nun

⁴⁶ Cicero Sextus Roscius'u destekleyen soylulardan Publius Scipio, Marcus Metellus ve Marcus Valerius Messalla Rufus'un isimlerini zikretmektedir. *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 77, 119, 149.

⁴⁷ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 1. Dyck Sextus Roscius'un başta aile mensupları ve akrabaları olmak üzere Ameria'lı destekçilerinin duruşmada hâzır bulunmayışının Cicero tarafından örtülmeye çalışıldığını öne sürmüştür. Yazar Sextus'un annesi ile kız kardeşlerinin duruşmaya katılmamalarının siyâsî mülâhazalarla açıklanamayacağını ifade etmektedir. Dyck (A. R.), "Evidence and Rhetoric in Cicero's *Pro Roscio Amerino*: The Case against Sex. Roscius", *The Classical Quarterly*, vol. 53, n° 1, 2003, p. 236. Cicero muğlak bir biçimde Sextus'un "yakınlarının" (*propinquis*) duruşmada hâzır olduklarını belirtmektedir (§ 49). Mâmâfih Sextus'un aile mensuplarının duruşmada hâzır bulunmadıkları yönünde kesin bir çıkarıma varılabileceği şüphelidir. Zira Cicero nutkunda bu kişilerin huzurunu vurgulamaya gerek duymamış olabilir. Öte yandan bunların duruşmada bulunmamaaları Sextus'un suçlu olduğu kanaatini taşıdıklarına delâlet etmeyebilir. Ameria'da ikamet eden yaşlı ilerlemiş bir kadının Roma'daki bir davanın duruşmalarına katılmayışı olağan görülebilir. Nihâyet hemşerilerinin menfaatini korumak için Sulla'yla görüşecek bir heyet teşkil etmiş Ameria şehir kurulu üyelerinin davanın açılması üzerine Sextus'un suçluluğuna derhal ikna olduklarını düşünmek güçtür.

sakarca sarf edebileceği sözler siyâsî bir kariyerinin bulunmaması nedeniyle dikkate alınmayacak veya gençliğinden ötürü müsâmahayla karşılanabilecekti. Nihâyet Cicero'dan Roscius'un avukatı olmasını dostluk, lütuf ve konumları gereğince hatırlarını kıramayacağı kişiler talep etmişti.⁴⁸

Netîceten Cicero bu davada görev alabilecek en yetenekli hatip olduğu için değil, nispeten düşük bir tehlikeye mâruz kalarak konuşabilecek yegâne kişi olması nedeniyle öne çıkmıştı. Sextus Roscius'un yeterince güçlü bir savunmadan istifâde etmesi için değil, tümüyle kaderine terk edilmemesi için avukat (*patronus*) seçilmişti.⁴⁹

III. Hukukî Çerçeve

A. Mahkeme

Roma cumhuriyetinin ilk asırlarında özel kişilere karşı işlenen suçlara ilişkin yargılamalar başta *consul*'ler ve *praetor*'lar olmak üzere *magistra*'lar tarafından bir *consilium*'la birlikte yürütülürdü.⁵⁰ Fakat cinâyet suçu *quaestores parricidii* olarak anılan kamu görevlilerinin cezaî yargı yetkisi dâhilindeydi. Davalının Roma vatandaşı olması halinde *capital* cezalar ve belirli bir haddi aşan para cezaları temyiz (*provocatio ad populum*) üzerine halk meclisince onanmadıkça infaz edilememekteydiler.⁵¹ Devlete karşı suçlar ise, tek bir *magistra* tarafından görülecek bir dava için fazlaca vahâmet arz ettikleri takdirde, halk meclisinde yapılacak bir yargılamaya tâbi kılınırlardı.⁵² Kayda değer bir zaman alan bu karmaşık yargısal usûller küçük bir şehir devleti için tatmin edici sûrette işlemiş olmakla beraber, fiilen büyük bir imparatorluğa dönüşmüş bir devletin süratli ve etkili bir yargı sistemine olan ihtiyacını karşılayabilecek mâhiyette değildiler. Bu durumun yarattığı

⁴⁸ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 2-4. Cicero'nun belirli bir nutku vermek durumunda kalmasını "karmaşık bir sosyal denklemin kaçınılmaz sonucu" şeklinde sunmayı bir hitâbet tekniği olarak çokça kullandığına işâret edilmiştir. Culpepper Stroup (S.), *Catullus, Cicero, and a Society of Patrons. The Generation of the Text*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 173-175.

⁴⁹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 5.

⁵⁰ Kunkel (W.), *An Introduction to Roman and Legal Constitutional History*, Translated by J. M. Kelly, Oxford University Press, London, 1966, p. 62.

⁵¹ Temyiz halinde *capital* ceza hükümleri *comitia centuriata* tarafından, ağır para ceza hükümleri ise *comitia tributa* ya da *consilium plebis* tarafından incelenirdi. Mousourakis (G.), *A Legal History of Rome*, Routledge, London and New York, 2007, p. 17; Türkoğlu (H. G.), *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*, güncellenmiş ikinci baskı, Seçkin, Ankara, 2017, s. 190; Cloud (D.), 2006, p. 493.

⁵² Badian (E.) and Lintott (A. W.), "quaestiones", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1248; Berger (A.), 1991, p. 398.

güçlülere bir çözüm getirmek adına belirli suç türleri için özel yargı mercileri oluşturulması yoluna gidildi.⁵³

M.Ö. II. asırdan itibaren siyâsî suçlar ile kamu görevini ihmal gibi bazı ağır suç tiplerine ilişkin davalar senato veya meclis tarafından atanmış *ad hoc* komisyonlar mâhiyetindeki *quaestio*'lara sunulmaya başlandı. Senatörlerden oluşan bu yargı mercilerinin başkanlığını bir *praetor* yapmaktaydı. Kendilerine sunulan vakaları olağan tâkibat usûlüne bağlı olmaksızın soruşturabilen *quaestio*'ların verdikleri hükümler kesin olup meclis nezdinde temyiz edilememekteydiler. Bu mahkemelerin ilk örneği İtalya'da büyük yaygınlık kazanmış olan Bacchus tarikatı (*Bacchanalia*)⁵⁴ mensuplarını yargılamak için kurulan komisyonu (M.Ö. 186).⁵⁵

Bununla birlikte Roma cezaî yargı sisteminde temel bir dönüşüm yaratan gelişme dâimî mahkemelerin ortaya çıkışı oldu. Vilâyetlerin idâresiyle görevli *magistra*'ların yetkilerini kötüye kullanma ve yolsuzluk fiillerini bastırmak için *tribunus plebis* Lucius Calpurnius Piso Frugi'nin hazırladığı *lex Calpurnia de repetundis*'le irtikâp suçlarını (*crimen repetundarum*) yargılamak üzere kurulan *quaestio de repetundis* (veya *repetundarum*) Roma cumhuriyetindeki ilk dâimî mahkeme oldu (M.Ö. 149). Kovuşturma usûlü medenî yargılamayla benzerlik gösteren bu mahkemenin başında *praetor peregrinus* bulunmaktaydı. *Quaestio de repetundis*'in kararları *tribunus*'ların vetosuyla askıya alınamadığı gibi, bunlara karşı *comitia*'ya temyiz başvurusunda bulunulamamaktaydı.⁵⁶ Ancak tümüyle senatörlerden müteşekkil bu yargı merciinin senato sınıfından kişileri mahkûm etmekteki

⁵³ Mousourakis (G.), 2007, p. 77.

⁵⁴ Güney İtalya'daki Yunan müstemlekeleri kökenli olduğu düşünülen bu tarikat diğer Helenistik kültürlerden erkeklerin yanı sıra kadınları da kabul etmesi ve gizli toplantılarının sıklığıyla farklılaşmaktaydı. Mensuplarının resmî makamlara karşı ne ölçüde bir muhâlefet hareketi teşkil ettikleri tartışmalıdır. *Senatus consultum de Bacchanalibus*'la tarikatın İtalya'da yasaklanmasını tâkiben binlerce mensubu yargılandı. Hüküm giyenler idam cezasına çarptırıldılar. Senatörleri tarikat mensuplarına isnat edilen muhtelif âdî suçlar ve tarikatın cinsellik içeren merâsimlerinden ziyâde tarikat liderlerinin müritleri üzerindeki iktidarının geleneksel otorite kalıplarını kırması rahatsız etmiş görünmektedir. North (J.), "Bacchanalia", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 219-220; Umur (Z.), *Roma Hukuku Lüğati*, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 3170, Hukuk Fakültesi No. 677, İstanbul, 1983, s. 193.

⁵⁵ Badian (E.) and Lintott (A. W.), 2012, p. 1248; Bauman (R. A.), *Crime and Punishment in Ancient Rome*, Routledge, London and New York, 2004, p. 21; Riggsby (A. M.), *Roman Law and the Legal World of the Romans*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 197.

⁵⁶ Mousourakis (G.), 2007, pp. 77-78; Lintott (A.), *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 141.

isteksizliği sebebiyle yozlaşmış olduğunu düşünen *tribunus plebis* Gaius Sempronius Gracchus mahkemenin senatörler yerine münhasıran *equester* sınıfı mensuplarından oluşmasını öngören bir kanunun kabulünü sağladı (M.Ö. 123-122).⁵⁷

Müteâkip kırk yıl içerisinde belirli suç tiplerine ilişkin davaları görmek için *quaestio de repetundis*'i model alan muhtelif dâimî mahkemeler kuruldu.⁵⁸ Çoğu halde bunların yargı sâhaları vatana ihânet (*crimen maiestas*), seçimlere hile karıştırma (*ambitus*) ve zimmet (*peculatus*) gibi üst düzey *magistra*'lar ve subayların görevlerini yerine getirirken işledikleri suçları kapsamaktaydı.⁵⁹

Sulla'nın diktatörlüğü döneminde çeşitli suçlar ve cezaları bir dizi kanunla yeniden tanımlandı. Bu çerçevede en az yedi adet dâimî mahkeme kurularak cezaî yargı teşkilâtı dönüştürüldü (M.Ö. 81). *Lex Cornelia de repetundis*'le *quaestio repetundarum* ıslâh edildi. Vâli ve komutanların isyanlarını önlemeyi hedefleyen *lex Cornelia de maiestate* Lucius Appuleius Saturninus tarafından M.Ö. 103 civarında kurulmuş olan *quaestio de maiestate*'yi vatana ihânet suçunu yargılayacak başlıca mahkemeye dönüştürdü. Seçimlere hile karıştırma suçunu (*ambitus*) yargılamakla görevli mahkeme muhâfaza edilmekle birlikte *lex Cornelia de ambitu*'yla bu suçun cezası ağırlaştırıldı. Sulla'dan önce zehirlenme vakaları için *quaestio de veneficiis* tesis edilmişti. Ayrıca M.Ö. II. asırdan beri cinâyet vakalarını inceleyen *quaestio de sicariis* mevcuttu. Sulla döneminde kabul edilen *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*'le⁶⁰ *quaestio de sicariis et veneficiis* kuruldu. Bu mahkeme ayrıca *parricidium*, kentsel kundakçılık ve *capital* bir suçtan ötürü mâsum bir kişinin mahkûmiyetine yol açmak suçları için de yetkiliydi. Dövme (*pulsare*), darp (*verberare*) ve konut dokunulmazlığını zor kullanarak ihlâl (*domum introire*) gibi *iniuria* türlerini yargılamak için *lex Cornelia de*

⁵⁷ Cicero, 1990, pp. 12-13; Ferguson (W. S.), "The Lex Calpurnia of 149 B.C.", *The Journal of Roman Studies*, vol. 11, 1921, pp. 86-89.

⁵⁸ Badian (E.) and Lintott (A. W.), 2012, p. 1248.

⁵⁹ Mousourakis (G.), 2007, p. 78.

⁶⁰ Cloud bu dönemdeki anlamıyla *sicarius* kelimesini İngilizcede en iyi karşılayan kelimenin "murderer" (katil) olmayıp, "gangster" olduğunu ileri sürmüştür. Türkçede bu son kelimenin tam bir karşılığı bulunmamakla beraber, buna en yakın kelimeler "haydut", "eşkiyâ" ve "çeteci" olarak görünmektedir. Yazar bu noktadan hareketle *lex Cornelia de sicariis*'in birincil amacının gangsterliğin bastırılması, ikincil amacının ise cinâyetlerin cezalandırılması olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte Cloud bu kanunun zaman içerisinde tümüyle cinâyetle ilgili bir kanun olarak görülmeye başlandığına dikkat çekmektedir. Cloud (J. D.), "The primary purpose of the lex Cornelia de sicariis", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, vol. 86, 1969, pp. 258-286; Cloud (D.), 2006, p. 522.

iniuriis'le *quaestio de iniuriis* oluşturuldu. Nihâyet *lex Cornelia de falsis* çerçevesinde resmî belge, vasiyetnâme ve parada sahtecilik vakalarına bakmakla görevli *quaestio de falsis* kuruldu.⁶¹

Bu mahkemeler münhasıran senatörlerden oluşan jüriye sâhipti.⁶² Jüri üyeleri mahkemelerde görev yapmaya ehil muhtemelen dört yüzden fazla senatörün adlarının yer aldığı bir liste içerisinde münferit davalar için karmaşık bir usûl izlenerek seçilmekteydiler. Bunların sayısı mahkemelere göre farklılık göstermekteydi. Önemli mahkemelerde bu sayı yetmiş beşe ulaşırken, diğerleri için elli bir kişilik jüriler teşkil edilmekteydi. Dâimî mahkemelerin başkanlığını kural olarak bir *praetor* yapmaktaydı. Nitekim *praetor*'ların sayısının Sulla tarafından altıdan sekize çıkarılması bu görevi destekleyen bir tedbir olmuştu. *Praetor*'ların sayısı yetersiz kaldığında genellikle evvelden *aedilis*'lik⁶³ yapmış senatörler mahkeme başkanlığına *iudex quaestionis* sıfatıyla atanmaktaydılar. Bazı hallerde ilgili mahkemenin jüri üyelerinin seçtikleri bir senatör de *quaesitor* sıfatıyla başkanlık görevine getirilebilmekteydi.⁶⁴

Jüri yargılamanın sonunda kararını oy çokluğuyla “mahkûmiyet” (*condemno*) veya “berâat” (*absoluo*) şeklinde verirdi. Oyların eşit dağılımı durumunda sanık berâat ederdi. Ancak suçluluk veya mâsûmiyetin delil durumu îtibâriyle sâbit olmadığı kanaati temelinde jüri üyelerinin çoğunluğunun *non liquet* yönünde oy kullanmaları halinde yargılamaya bir hükme varılıncaya kadar devam edilirdi. Jüri üyelerinin ikinci kez bu yönde oy kullanma imkânları bulunmamaktaydı. Mahkeme başkanı oy kullanmayıp, hüküm verir ve cezayı tâyin ederdi. Dâimî mahkemelerin verdikleri hükümler

⁶¹ Mousourakis (G.), 2007, p. 78; Berger (A.), 1991, p. 549; Robinson (O. F.), 2007, p. 30; Greenidge (A. H. J.), *The Legal Procedure of Cicero's Time*, Clarendon Press, Oxford, 1901, pp. 423-424.

⁶² Lâkin *praetor* Lucius Aurelius Cotta öncülüğünde M.Ö. 70 yılında kabul edilen *lex Aurelia iudiciaria*'yla Sulla'nın düzenlemesinden dönülerek jürilerin senatörler, *equites* ve *tribuni aerarii* arasından kurayla eşit oranda teşkil edilmesi benimsendi. Badian (E.) and Lintott (A. W.), 2012, p. 1248.

⁶³ Roma cumhuriyetinde *aedilis* oyunların düzenlenmesi, şehrin genel âsâyîşinin sağlanması, yolların bakımı ve pazar yerlerinin denetlenmesiyle görevliydi. Önceleri yalnızca *patricius*'lar *aedilis* seçilebilirken, sonradan *pleb*'ler de bu makama seçilebilir oldular. Umur (Z.), *Roma Hukuku Ders Notları*, 3. baskı, Beta, İstanbul, 1999, s. 23; Türkoğlu (H. G.), “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 11, sayı 2, 2011, s. 256.

⁶⁴ Badian (E.) and Lintott (A. W.), 2012, p. 1248; Cicero, 1990, pp. 13-14; Robinson (O. F.), 2007, p. 33.

nihâi ve kesin olup, temyize tâbi değildiler.⁶⁵ Sextus Roscius Sulla'nın yargı reformu çerçevesinde kurulmuş olan cinâyet ve zehirleme mahkemesinde yargılandı.

B. Accusator

Roma yargı sisteminde günümüzdeki mâhiyetiyle savcılık müessesesi yoktu. Cezaî tâkîbatı yürütmekle görevli bir makam bulunmadığı gibi, dâimî mahkemelere başkanlık eden *magistra*'lar da tâkîbatı başlatamamaktaydılar. Her Roma vatandaşı kamusal menfaatin korunması için bir başkası aleyhine ithamda bulunmayı talep edebilirdi. Görevli mahkemenin başkanı ya da jüri üyeleri iddianın *prima facie* mâkul olduğu kanaatine varırsa iddia sahibini *accusator* olarak yetkilendirirdi. Birden çok kişi ithamda bulunmayı talep ederse jüri *divinatio* şeklinde bir ön duruşma netîcesinde bunlardan yalnızca birini *accusator* sıfatıyla atayabilirdi.⁶⁶ Bununla birlikte *accusator*'un *subscriptores* denilen destekçilerinin bulunmasına müsâade edilirdi. *Accusator* sanık aleyhine *magistra* nezdinde usûlünce suçlamada bulunurdu (*nomen deferre*). *Magistra* ithamı kabul ettiği takdirde (*nomen recipere*), sanığı sorgular ve iddianâmeyi şeklen kayıt altına alarak (*inscriptio*) duruşma tarihini belirlerdi.⁶⁷

Roma'da cezaî usûllere sıklıkla şahsî husûmet ve açgözlülük duygularıyla başvurulurdu. Davalarını başarıyla sonuçlandıran *accusator*'ların büyük kazanç sağlamaları mümkündü. Öyle ki *capital* cezayı gerektiren bir suçtan hüküm giyen sanığın müsâdere edilen mallarının bir kısmını elde ederlerdi.⁶⁸

Roscius davasında *accusator* olarak görev yapan Gaius Erucius hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Plutarkhos'un *tribunus militum* olarak Sulla'nın emrinde Chaeronea muhârebesine (M.Ö. 86) katıldığını belirttiği “Ερύκιοϛ” adlı şahsın⁶⁹ Erucius olabileceği hipotezi ortaya

⁶⁵ Badian (E.) and Lintott (A. W.), 2012, p. 1248; Cicero, 1990, pp. 13-14 and p. 16; Robinson (O. F.), 2007, p. 33; Strachan-Davidson (J. L.), *Problems of the Roman Criminal Law*, vol. II, Clarendon Press, Oxford, 1912, pp. 130-131; Cicéron, 2006, p. xii.

⁶⁶ Riggsby (A. M.), 2012, p. 197.

⁶⁷ Badian (E.) and Lintott (A. W.), “*quaestiones*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 1248-1249; Robinson (O. F.), 2007, p. 33.

⁶⁸ Cicero, 1990, pp. 14-15.

⁶⁹ Πλούταρχος, *Σύλλα*, XVI.11 & XVIII.1 in Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. IV: Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959, p. 381 and p. 385.

atılmıştır.⁷⁰ Cicero cüretkârca Erucius'un babasının kimliğini kesin sûrette bilmemesi sebebiyle baba sevgisini tatmadığını söyleyerek evlilik dışı bir ilişkiden doğduğunu îma eder görünmektedir.⁷¹ Sextus Roscius'a karşı kişisel bir husûmet duymadığı herkesçe bilinen Erucius'un suçlama görevini mâlî kazanç sâikiyle üstlendiğini belirtmektedir.⁷² Cicero ayrıca Erucius'a haksız yere kasten suçlamada bulunan *accusator*'lar için cezaî müeyyideler getiren *lex Remmia de calumnia*'yı hatırlatarak mesnetsiz bir iddiayı yargıya taşımalarının hukukî düzlemde olumsuz sonuçları olabileceğine dikkat çekmektedir. Bu sebeple hüküm giyen *accusator*'lar için *lex Remmia*'da öngörüldüğü üzere, Erucius'a alınının müfterî anlamına gelen *calumniator* kelimesinin aslî ilk harfi olan “K” harfiyle damgalanabileceğini söylemektedir.⁷³ Cicero Erucius'un yasaklamalar döneminde çok sayıda seçkin *accusator*'un öldürülmesi neticesinde öne çıktığını belirterek adlî yetkinliğini küçümsemektedir.⁷⁴

Tahmînen M.Ö. 70'li yılların başında iki akrabası Gaius Varenus ile Salarius'u öldürtmek ve bir diğer akrabası Gnaeus Varenus'u öldürtmeye teşebbüs etmekten yargılanan Fulginae'li Lucius Varenus'un savunmasını üstlenen Cicero *accusator*'lar arasında yer alan Erucius'la yine karşı karşıya gelecekti. Cicero bu davada Erucius'u büyük hatip Marcus Antonius'un (M.Ö. 143-87) kötü bir taklitçisi anlamında “Antoniaster” şeklinde niteleyecektir.⁷⁵

⁷⁰ David (J.-M.), *Le patronat judiciaire au dernier siècle de la république romaine*, École française de Rome, Rome, 1992, p. 762.

⁷¹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 46.

⁷² Cicero nutkunda Erucius'u mâlî saiklerle hareket eden biri olarak betimlerken, kendisini Sextus Roscius'u korumak için birleşmiş Romalı soylu ailelerin desteğine sâhip genç ve tecrübesiz bir hatip olarak takdim etmektedir. Cicero bu şekilde kendisini Erucius'tan farklılaştırmaya gayret eder görünmektedir. Steel (C.), “Cicero's Autobiography: Narratives of Success in The Pre-Consular Orations”, *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, vol. 23, 2012, p. 256.

⁷³ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 55 & § 57. Cicero, 2008, p. 226, § 55 and § 57.

⁷⁴ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 89. Cicero söz konusu dönemde öldürülen önde gelen *accusator*'lardan bazılarının adlarını (Curtius, Marius ve Memmius) zikretmektedir. Ayrıca “önemsizlikleri nedeniyle adlarını hiç kimsenin anmadığı” pek çok *accusator*'un geçmişte cinâyet ve zehirlenme vakalarında görev aldığı ifade etmektedir. Cicero kendi payına bu kişilerin hâlen hayatta olmalarını dilediğini söylemektedir. (§ 90) Bu *accusator*'ların Cinna rejimi döneminde faal oldukları anlaşılmaktadır. Kinsey (T. E.), “Criminal Courts at Rome under the Cinnan Regime”, *Hermes*, bd. 115, h. 4, 1987, p. 502.

⁷⁵ Sihler (E. G.), *Cicero of Arpinum. A Political and Literary Biography being a Contribution to the History of Ancient Civilization and a Guide to the Study of Cicero's Writings*, Yale University Press, New Haven, 1914, p. 52; Crawford (J. W.), *M. Tullius Cicero. The Fragmentary Speeches. An Edition with Commentary*, American Philological Association, American Classical Studies, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1994, pp. 7-18; Crawford (J. W.), “The Lost and Fragmentary Speeches”, in May (J. M.) (ed.), *Brill's Companion to Cicero Oratory and Rhetoric*, Brill, Leiden, 2002, p. 316.

C. Suç ve Ceza

Aslen ortak sülâle veya aşîretten bir kişinin öldürülmesi anlamına geldiği düşünülen *parricidium*'un kapsamı zaman içerisinde değişim göstermiştir. Adı itibâriyle Roma'nın efsânevî yedi kralından ikincisi olan Numa Pompilius'a⁷⁶ atfedilmekle birlikte hakîkatte bir *lex regia* olmayıp cumhuriyet döneminin başlarına ait olabileceği de ileri sürülen *lex Numae Pompili* mevcut kaynaklar içerisinde *parricidium*'a dâir en erken tarihli referansı teşkil etmektedir.⁷⁷ Sextus Pompeius Festus'un hazırladığı *De Verborum Significatione*'deki *quaestores parricidii*'ye dâir notta *lex Numae Pompili*'nin özgür bir kişiyi kasten öldüreni "*paricidas*" olarak nitelediği aktarılmaktadır.⁷⁸ Akraba katli ile herhangi bir özgür Roma yurttaşının kasten öldürülmesini özdeşleştirerek *parricidium* kavramının kapsamını genişleten Numa kanununun kan davalarını önlemeyi veya düzenlemeyi amaçlamış olması muhtemeldir.⁷⁹ *Parricidium* böylelikle özgür bir kişinin katlini ifâde eder hale gelmiştir. Geç cumhuriyet döneminde ise kapsamı başta ebeveyn

⁷⁶ Numa Pompilius'un hükümrânlığı geleneksel olarak M.Ö. 715-673 yıllarına konumlandırılmaktadır. Sabinus kökenine işaret edilen Numa klasik kaynaklarda kültler, âyinler ve ruhbanlığı tesis ederek Roma resmî dininin temel çerçevesini meydana getiren kral olarak betimlenmektedir. Numa'nın ayrıca ay devirleri ile güneş devirlerini mümkün mertebe çakıştırmayı hedefleyen bir takvim reformu gerçekleştirdiği aktarılmaktadır. Drummond (A.), "Pompilius, Numa", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1181; Grimal (P.), *La civilisation romaine*, Champs Histoire, Flammarion, Paris, 2009, pp. 27-29.

⁷⁷ Cloud (J. D.), "*Parricidium* from the *lex Numae* to the *lex Pompeia de parricidiis*", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, vol. 88, 1971, pp. 2-4; Biscotti (B.), "What Kind of Monster or Beast Are You? Parricide and Patricide in Roman Law and Society", in Muravyeva (M.) and Toivo (R. M.), *Parricide and Violence against Parents throughout History. (De)Constructing Family and Authority?*, World Histories of Crime, Culture and Violence, Palgrave Macmillan, London, 2018, p. 14.

⁷⁸ Festus söz konusu notta *parricida* teriminin yalnızca babasını veya annesini öldürenleri değil, henüz hüküm giymemiş herhangi bir (özgür) kişiyi öldürmüş olanları belirtmek için de kullanıldığını yazmaktadır. Sextus Pompeius Festus, *De Verborum Significatione*, p. 247L in Festus (Sextus Pompeius), *M. Verrii Flacci Quæ Extant et Sexti Pompeii Festi De Verborum Significatione Libri XX*, Ex Editione Andreae Dacerii Cum Notis et Interpretatione in Usus Delphini Variis Lectionibus Notis Variorum Recensu Editionum et Codicum et Indicibus Locupletissimis Accurate Recensiti, volumen secundum, Curante et Imprimante A. J. Valpy, A. Mi., Londini, 1826, p. 558.

⁷⁹ Cloud (J. D.), 1971, pp. 3-12.

olmak üzere yakınların öldürülmesine hasrolan⁸⁰ *parricidium* Romalılar tarafından özellikle vahim bir suç olarak görülürdü.⁸¹

Parricidium için tatbik edilen geleneksel ceza “çuval cezası” (*poena cullei*) idi. *Digesta*'da M.S. III. asrın ilk yarısının önde gelen hukukçularından Herennius Modestinus'a atıfla bu cezanın bir tasviri yer almaktadır. Buna göre hüküm giyen bir *parricida* atalardan gelen teâmül (*more maiorum*) gereğince kan renginde çubuklarla kırbaçlandıktan sonra bir köpek, horoz, engerek ve maymunla birlikte ağzı dikilmiş bir çuvala konularak denizin derinliklerine atılırdı.⁸² *Rhetorica ad Herennium* adını belirtmediği bir kanunda ebeveynini öldürmekten hüküm giyen kişinin deri bir çuvala konularak bir nehre atılacağına öngörüldüğünü aktarmaktadır.⁸³ Cicero *Pro Sexto Roscio*

⁸⁰ Nitekim *Digesta*'da erken III. asır hukukçularından Aelius Marcianus'a atıfla *lex Pompeia de parricidiis* (M.Ö. 55 veya 52) uyarınca *parricidium* suçunun kapsamına baba, anne, büyükbaba, büyükanne, erkek kardeş, kız kardeş, baba tarafından birinci kuzen, anne tarafından birinci kuzen, amca, dayı, hala, teyze, kuzen, karı, koca, kayın peder, damat, kayın vâlide, gelin, üvey baba, üvey oğul, üvey kız ve hâminin öldürülmesi veya buna kötü niyetle yol açılmasının girdiği aktarılmaktadır. *Digesta* 48.9.1 [Marcian, *Institutes, book 14*], *The Digest of Justinian*, vol. 4, University of Pennsylvania Press, translation edited by Alan Watson, Philadelphia, 1998, p. 335.

⁸¹ Berger (A.), Nicholas (B.) and Lintott (A. W.), “*parricidium*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1085; Robinson (O. F.), “Unpardonable Crimes: Fourth Century Attitudes”, in Cairns (J. W.) and Robinson (O. F.), *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2004, p. 123.

⁸² *Digesta* 48.9.9 pr. [Modestinus, *Encyclopaedia, book 12*], *The Digest of Justinian*, vol. 4, 1998, p. 336. Strachan-Davidson (J. L.), *Problems of the Roman Criminal Law*, vol. I, Clarendon Press, Oxford, 1912, p. 21; Egmond (F.), “The Cock, the Dog, the Serpent, and the Monkey. Reception and Transmission of a Roman Punishment, or Historiography as History”, *International Journal of the Classical Tradition*, vol. 2, n° 2, 1995, p. 174.

⁸³ *Rhetorica ad Herennium*, I.XIII.23 in [Cicero], *Ad C. Herennium De Ratione Dicendi (Rhetorica Ad Herennium)*, With an English Translation by Harry Caplan, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1964, pp. 41-43. Gaius Herennius adlı kimliği belirlenememiş bir kişiye ithaf olunmuş hitâbet üzerine dört kitaptan ibâret bir risâle olan *Rhetorica ad Herennium*'un yazarlığı artık Cicero'ya atfedilmemektedir. Muhtelif araştırmacılar Marcus Fabius Quintilianus'un (M.S. c. 35-c. 96) on iki kitaptan oluşan şâheseri *Institutio Oratoria*'daki bazı pasajlardan hareketle *Rhetorica ad Herennium*'un Cornificius adlı bir sözbilimci tarafından yazılmış olabileceği görüşünü savunmuşlardır. Bununla beraber yakın tarihlerde yazıldıkları kabul edilen Cicero'nun *De Inventione*'si ile yazarı bilinmeyen *Rhetorica ad Herennium*'un aynı kaynağı temel aldıkları düşünülmektedir. Bu iki eser hitâbet üzerine Latince yazılmış ilk metinlerdir. Caplan (H.) and Winterbottom (M.), “*Rhetorica ad Herennium*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1277; [Cicero], 1964, pp. vii-xv; Auvray-Assayas (C.), *Cicéron*, Les Belles Lettres, Paris, 2006, p. 38, note 14.

Amerino'da çuval cezasına iki defa atıfta bulunmaktadır.⁸⁴ Ancak cezanın içeriği konusunda mahkûmun kırbaçlanması ve çuvala çeşitli hayvanların yerleştirilmesine dâir ayrıntıları zikretmeyip, *parricida*'ların canlıyken bir çuvala konularak nehre atılmalarının atalar tarafından buyurulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte *poena cullei*'nin infazında çuvalın içine bazı hayvanların yerleştirilmesine dâir verilere daha geç tarihli muhtelif edebî ve hukukî metinlerde rastlanmaktadır.⁸⁵ Cicero Atina'nın büyük kanun koyucusu Solon'un⁸⁶ hiç kimsenin böyle bir suç işlemeyeceğini düşünerek ebeveyn katli için özel bir ceza öngörmemesine kıyasla, kadim Romalıların *parricidium* için caydırıcı olması gayesiyle çuval cezası gibi benzersiz bir müeyyide benimsemelerini üstün bir bilgelik göstergesi olarak nitelemektedir.⁸⁷

Poena cullei'nin ortaya çıkışını tarihsel olarak konumlandırmak güçlükler arz etmektedir. Cloud çuval cezasının, farklı fiillerin tenkili için daha erken dönemlerde başvurulabilmiş bir tedbir olmakla birlikte,

⁸⁴ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 30 ve § 70.

⁸⁵ Seneca (M.Ö. 4-M.S. 65) ve pseudo-Quintilianus sadece yılanları zikrederken, Iuvenalis (M.S. 55/60-127) ise maymun ve engerekten bahsetmektedir. Seneca, *De Clementia*, 1.15.7 in Seneca, *Anger, Mercy, Revenge*, Translated by Robert A. Kaster and Martha C. Nussbaum, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2010, p. 161; Pseudo-Quintilianus, *Declamationes Maiores*, 17.9, in [https://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.decl.mai17.shtml]; Iuvenalis, 8.212 ff in Iuvenal, *The Sixteen Satires*, Translated with an Introduction and Notes by Peter Green, 3rd ed., Penguin Classics, Penguin Books, London, 2004, p. 68. İmparator Constantinus (M.S. 306-337) Afrika *vicarius*'u Verinus'a ilettiği 318/319 yılına ait *rescriptum*'da çuval cezasının infazı için çuvala bir köpek, horoz, engerek ve maymunun konulmasını emretmektedir. *Codex Iustinianus*, 9.17.1 (\approx *Codex Theodosianus*, 9.15.1), in *The Codex of Justinian*, A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text, Based on a Translation by Justice Fred H. Blume, edited by Bruce W. Frier, vol. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, p. 2335; Radin (M.), "The Lex Pompeia and the Poena Cullei", *The Journal of Roman Studies*, vol. 10, 1920, pp. 123-125.

⁸⁶ M.Ö. 640 yılına doğru Atina'nın soylu bir ailesinde doğan Solon ($\Sigma\acute{o}\lambda\omega\nu$) 594-593 yılı için "arhon" ($\acute{\alpha}\rho\chi\omega\nu$) (üst düzey yönetici) seçilmesinin ardından bu unvanla borç yüzünden köleliğin kaldırılması, İliaia (Ηλιαία) halk mahkemesinin kurulması, vasiyet özgürlüğünün kabulü gibi uzun vâdede Atina'da demokrasinin gelişimini hazırlayan reformlar gerçekleştirmiştir. Platon ve Aristoteles Solon'u kanunkoyucunun prototipi olarak değerlendirmişlerdir. Carbasse (J.-M.), *Les 100 dates du droit*, Que sais-je, 2011, 1re éd., Paris, p. 15.

⁸⁷ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 70. Ancak çuval cezası caydırıcı bir gayeyle benimsenmiş bir tedbirden ziyâde, kefaret merâsimi mâhiyetini haiz bir pratik olarak tahlil edilmiştir. Cloud'ın dikkat çektiği üzere bir *procuratio prodigii*'nin vasıflarını taşıyan *poena cullei*'nin amacı *parricidium* suçunu işlemeye eğilimli kişileri caydırmaktan çok doğanın düzenine aykırı bir suçun işlenmesi sebebiyle göklerin topluluğa karşı öfkelerini yatıştırmak olarak görünmektedir. Cloud (J. D.), 1971, p. 31; Robinson (O. F.), 2007, p. 45, note 86; Radin (M.), p. 120.

parricidium bakımından kullanımının M.Ö. III. asrın sonları veya II. asrın başlarına dayandığı kanaatindedir. Yazar bu cezanın *parricidium* için baştan beri uygulanmış bir müeyyide olmayıp, krallık dönemi sonrasında benimsendiği yönündeki tezini desteklemek için Valerius Maximus'a ait bir pasajı temel almaktadır. Söz konusu pasajda kral Lucius Tarquinius Superbus'un Sibylla kitaplarındaki (*Libri Sibyllini*) kehânetleri yorumlayarak tavsiyeler oluşturmakla sorumlu iki görevliden (*duumviri sacris faciundis*) biri olan Marcus Atilius'un kehânetlerin kopyalanmasına rüşvet karşılığında izin verdiği için bir çuvala konularak denize atılmasını emrettiği anlatılmaktadır. Dahası bu olaydan çok daha sonra çuval cezasının "*parricidium*'a dâir kanuna" (*parricidis lege*) dâhil edildiği aktarılmaktadır.⁸⁸ İncelememiz bakımından önem arz eden husus Valerius Maximus'un *parricidium* için çuval cezasının tatbikinin krallık dönemi sonrasında başladığına ve bir kanunla kurumsallaştırıldığına işâret etmesidir.⁸⁹

Plutarkhos Romulus'un hükümranlığından îtibâren yaklaşık altı yüz yıl boyunca Roma'da *parricidium* suçunun hiç kimse tarafından işlenmediği gibi olgusal planda inanılmaz bir iddiada bulunduktan sonra, Zama muhârebesiyle (M.Ö. 202) sona eren II. Pön savaşı ertesinde *parricidium* (*πατροκτόνος*) suçunu işleyen ilk kişinin Lucius Hostius olduğunu ifâde etmektedir. Ancak bu suç nedeniyle Hostius'un bir cezaya çarptırılıp çarptırılmadığı hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır.⁹⁰ Lucius Hostius'un kadim Roma'nın ilk *parricida*'sı olarak kaydedilmesinin *parricidium*'un hukukî bir nesne

⁸⁸ Valerius Maximus, *Factorum ac Dictorum Memorabilium Libri IX*, 1.1.13 in Valère Maxime, *Faits et dits mémorables*, Tome I: Livres I-III, Texte établi et traduit par Robert Combès, 2ème tirage, Les Belles Lettres, Paris, 2003, pp. 105-106; Satterfield (S.), "Notes on Phlegon's Hermaphrodite Oracle and the Publication of Oracles in Rome", *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 154. Bd., H. 1, 2011, p. 117. Sibylla kitaplarının Roma kralları Lucius Tarquinius Priscus (M.Ö. 616-578) veya Lucius Tarquinius Superbus (M.Ö. 534-509) tarafından satın alınması ve Marcus Atilius'un cezalandırılmasına dâir anlatımlar için ayrıca bkz. Lactantius, *Divinae Institutiones*, 1.6.10-11 in Lactantius, *Divine Institutes*, Translated with an Introduction and Notes by Anthony Bowen and Peter Garnsey, Translated Texts for Historians, vol. 40, Liverpool University Press, Liverpool, 2003, pp. 70-71. Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία*, IV.62 in Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, With an English Translation by Ernest Cary on the basis of the version of Edward Spelman in Seven Volumes, vol. II, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1961, pp. 465-466.

⁸⁹ Cloud (J. D.), 1971, p. 27.

⁹⁰ Πλούταρχος, *Ρωμύλος*, XXII in Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. I: Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1967, p. 163.

niteliğiyle tarihsel gelişimi konusunda doğurduğu sorunsallara cevap getirmek üzere Cloud iki varsayım önermektedir: Lucius Hostius çuval cezasına çarptırılmış ilk *parricida* olmuştu veya Lucius Hostius'un işlediği suçun yarattığı infial *Rhetorica ad Herennium*'da çuval cezasını öngördüğü belirtilen kanunun kabulünü tetiklemişti. İngiliz tarihçi Romalı komedyacı yazarı Plautus'un (M.Ö. c. 254-184) *Pseudolus* ve *Epidicus* adlı oyunlarında sırasıyla *culleus* ve *parricidium*'a yapılan doğrudan veya dolaylı atıfların bu varsayımlarla uyumlu olduğunu tespit etmektedir. Ayrıca bu oyunların tarihlendirmelerinden⁹¹ hareketle söz konusu varsayımların M.Ö. 201 (II. Pön savaşı ertesi) ile M.Ö. 191 (*Pseudolus*'un ilk sahnelenişi) yılları arasında gerçekleşmiş olabileceği sonucuna varmaktadır.⁹²

Bununla birlikte M.Ö. 101 yılında annesini öldürmekten hüküm giyerek çuval cezasına çarptırılan Publicius Malleolus'un durumu *parricidium* için *poena cullei*'nin tatbiki hususunda sarâhaten zikredilen ilk emsaldir.⁹³ Muhtelif kaynaklarda bu vakaya temas edilmektedir. *Rhetorica ad Herennium*'da aktarıldığı kadarıyla cezasına hükmedilmesinin hemen akabinde Malleolus'un başı bir kurt postuyla örtülmüş ve ayaklarına takunyalar geçirilmiştir. Bu halde götürüldüğü bir hapisanede vasiyetnâmesinin şahitler huzurunda düzenlenmesinin ardından cezası infaz edilmiştir.⁹⁴ Cicero'nun benzer ayrıntılar vererek "ebeveynini öldürmekten hüküm giymiş bir adam"ın çuvala konularak nehre atılmasından bahsettiği *De Inventione*'de bu vakaya atıfta bulunduğu kabul edilmektedir.⁹⁵ Titus Livius'un (M.Ö. 59/64-M.S. 17) Roma tarihine dâir kapsamlı eseri *Ab Urbe Condita* (*Şehrin Kuruluşundan İtibâren*)'nin bir özeti olan *Periochae*'de ise annesini öldüren Publius Malleolus'un "bir çuvala konularak denize atılan ilk kişi" olduğu belirtilmekle yetinilmektedir.⁹⁶ Lâkin Malleolus'un *parricidium*

⁹¹ *Pseudolus*'un ilk defa M.Ö. 191 yılında sahnelenmiş olduğu bilinmektedir. *Epidicus* ise buna yakın bir döneme konumlandırılmaktadır. Petrus Joannes Enk *Epidicus*'un M.Ö. 196, Charles H. Buck ise M.Ö. 190 yılında yayımlandığı kanaatindedir. Duckworth (G. E.), "A Chronology of the Plays of Plautus by Charles H. Buck", *The American Journal of Philology*, vol. 64, n° 3, 1943, pp. 349-350.

⁹² Cloud (J. D.), 1971, pp. 31-34.

⁹³ Cloud (J. D.), 1971, p. 30.

⁹⁴ *Rhetorica ad Herennium*, I.XIII.23 in [Cicero], 1964, p. 43.

⁹⁵ Cicero, *De Inventione*, II.L.149 in Cicero, *De Inventione. De Optimo Genere Oratorum. Topica*, With an English Translation by H. M. Hubbell, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1949, pp. 317-319 veya Cicéron, *De L'Invention*, Texte établi et traduit par Guy Achard, 4ème tirage, Les Belles Lettres, Paris, 2018, pp. 219-220.

⁹⁶ Titus Livius, *Periochae*, 68.9 in Livy, *Rome's Mediterranean Empire. Books Forty-One to Forty-Five and the Periochae*, Translated with an Introduction and Notes by Jane D. Chaplin, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 276.

suçu için çuval cezasına çarptırılan ilk kişi olması muhtemel görünmemektedir. Çuval cezası ile *parricidium*'un tarihsel gelişimi konusunda yukarıda sunulmuş çıkarımlar bir yana, Cicero'nun *Pro Sexto Roscio Amerino*'da (M.Ö. 80) *parricidium* için çuval cezasının tatbikini atalara (*maiores nostri*) dayandıran beyanları, bu cezanın ilk defa yaklaşık yirmi yıl önce (M.Ö. 101) uygulandığının kabulüyle bağdaşmamaktadır.⁹⁷

Poena cullei'nin muhâfazası ve infazının yasal planda evrimi konusunda belirsizlikler bulunmakla birlikte, M.Ö. 55 veya 52 yılında Gnaeus Pompeius Magnus'un *consul*'lük dönemlerinden birinde hazırlandığı kabul edilen *lex Pompeia de parricidiis*'te *parricidium* suçunun kapsamı ve cezası hakkında düzenlemeler getirildiği anlaşılmaktadır.⁹⁸ *Digesta* bu bağlamda *lex Pompeia de parricidiis*'te *parricidium* suçunu işleyenlerin *lex Cornelia de sicariis*'in (M.Ö. 81) benimsemiş olduğu cezanın aynısına çarptırılmalarının öngörüldüğünü aktarmaktadır.⁹⁹ *Lex Cornelia de sicariis et veneficiis*'in cinâyet için "su ve ateşten yasaklama" (*aquae et ignis interdictio*) cezasını kabul ettiği bilinmektedir.¹⁰⁰ Bu çerçevede barınak ve iâşe sağlanması yasaklanmış bir kişi (*interdictus*) haline gelen mahkûmun Roma devleti sınırlarını terk etmesine izin verilmekle birlikte malları müsâdere edilmekteydi. Mâmâfih yasaklanan kişi Roma'da kalmaya devam ettiği veya Roma'ya izinsiz geri döndüğü takdirde öldürülmesi meşrû bir kimse haline gelmekteydi.¹⁰¹

Bu îtibarla *lex Pompeia de parricidiis* dâimî bir mahkemede jüri huzurunda gerçekleşen yargılamalar netîcesinde *parricidium* suçundan mahkûmiyetler için çuval cezası yerine yasaklama cezasını ikame etmekteydi.¹⁰² Ancak *lex Pompeia*'nın suçunu mahkeme huzurunda îtiraf

⁹⁷ Cloud (J. D.), 1971, p. 31; Robinson'ın önerdiği üzere Publius Malleolus'un anne katli nedeniyle çuval cezasına çarptırılan ilk kişi olduğu düşünülebilir. Robinson (O. F.), 2007, p. 45, note 87.

⁹⁸ Robinson (O. F.), 2007, p. 46.

⁹⁹ *Digesta* 48.9.1 [Marcian, *Institutes, book 14*], *The Digest of Justinian*, vol. 4, 1998, p. 335.

¹⁰⁰ Bauman (R. A.), 2004, p. 31.

¹⁰¹ Bauman (R. A.), 2004, pp. 26-29; Berger (A.), 1991, p. 507.

¹⁰² Bazı hukukî metinler *lex Pompeia*'nın içeriği hakkında bu tespitle çelişen veriler sunmaktadırlar. Büyük ölçüde erken III. asır hukukçularından Iulius Paulus'un eserlerine dayalı bir derleme olan *Pauli Sententiae*'da yer alan bir bölümün (5.24) *lex Pompeia*'nın *parricidium* için çuval cezasını öngördüğü şeklinde yorumlanması mümkündür. Ayrıca aynı bölümden III. asırda çuval cezasının yerini canlı olarak yakma veya vahşi hayvanlara atma seçeneklerinin aldığı sonucu çıkmaktadır. *Pauli Sententiae, 5.24 in* [<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>]. Ancak II. ve IV. asırlarda uygulamada olduğu bilinen çuval cezasının III. asırda kullanımdan düşmesi muhtemel değildir. Dahası Vizigotların canlı yakma cezasını benimsedikleri bilinmektedir. Bu bakımdan *Pauli*

edenlerin bir jüri yargılaması yapılmaksızın doğrudan çuval cezası yoluyla infaz edilmeleri imkânına hâle getirmediği anlaşılmaktadır.¹⁰³ Öte yandan vilâyetlerde olağan dışı yargılamanın cârî olması sebebiyle *lex Pompeia* Roma sınırları dışında görülen davalarda *parricidium* suçundan mahkûm olanların çuval cezasına çarptırılmalarına da engel teşkil etmemekteydi.¹⁰⁴

Lex Pompeia'nın *parricidium*'un cezası hususunda *humanitas* yönelimli düzenlemesine rağmen imparatorluk döneminde çuval cezasının yükselişi gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm olağan yargılamanın ortadan kalkması ve Sulla'nın kurduğu *quaestio perpetua de sicariis et veneficiis* dâhil olmak üzere dâimî mahkemelerin işlevsizleşmesine paralel bir seyir göstermektedir.

Sententiae 5.24'ün *parricidium*'un cezasının evrimine ilişkin kısmı Vizigotik bir ekleme olarak görünmektedir. Öte yandan *Institutiones* 4.18.6'da *lex Pompeia de parricidiis*'in yakın akrabaların katli için çuval cezasını, uzak akrabaların katli için ise *lex Cornelia de sicariis*'te öngörülen cezayı benimsediği aktarılmaktadır. Fakat büyük ölçüde Constantinus'un *Codex Iustinianus* 9.17.1'de aktarılan *rescriptum*'undan alınmış görünen bu bölümden hareketle *lex Pompeia*'nın içeriğine dâir bir çıkarımda bulunmak isâbetli olmayacaktır. Bu yönde daha ayrıntılı bir tahlil için bkz. Cloud (J. D.), 1971, pp. 49-51.

¹⁰³ Çuval cezasının yalnızca suçunu itiraf eden sanıklara uygulandığını belirten Suetonius, yargı erkinin kullanımında Augustus'un basiretli ve merhametli tavrını betimlemek için imparatorun *parricidium* suçunu işlediği âşikâr olan bir kişiye dahi sorusunu "Elbette ki babanı öldürmedin, öyle değil mi?" şeklinde yöneltmek sûretiyle bu cezaya çarptırılmasının önüne geçmeye çalıştığını yazmaktadır. Suetonius, *Augustus*, 33.1 in Suetonius, *The Twelve Caesars*, Penguin Classics, Penguin Books, Translated by Robert Graves, Revised with an Introduction and Notes by J. B. Rives, London, 2007, p. 62. Suetonius emperyal yargı yetkisinin kullanıldığı bir vakayı nakletmekle beraber, hiç kimsenin suçunu itiraf etmedikçe çuval cezasına çarptırılmayacağını açıkça belirtmekle *parricidium*'a ilişkin tüm yargılamaları kapsayan bir genellemede bulunmuş görünmektedir. Cloud (J. D.), 1971, p. 63. Bauman ise Suetonius'un bu vaka hakkındaki pasajından hareketle *lex Pompeia*'nın suçunu itiraf edenlerin (*confessus*) yanı sıra, suçluluğu âşikâr olanların (*manifestos*) da jüri yargılaması olmaksızın *magistra*'nın emriyle doğrudan infaz edilmelerine engel teşkil etmediği yönünde tartışmalı bir çıkarımda bulunmaktadır. Bauman (R. A.), 2004, p. 32. Crook ise Roma ceza hukukunda ölüm ya da sürgün cezasını gerektiren bir suç işledikleri "âşikâr" olan kişilerin yargılanmadan infaz edilmelerine imkân veren genel bir "âşikâr suçluluk" (*manifest guilt*) doktrininin cârî olmadığını savunmaktadır. Crook (J. A.), "Was There a 'Doctrine of Manifest Guilt' in the Roman Criminal Law?", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, New Series, n° 33 (213), 1987, pp. 38-52.

¹⁰⁴ *Lex Pompeia*'nın kabulü öncesine ait bir emsal olmakla beraber Cicero'nun kardeşi Quintus'un Asya vâililiği sırasında Mysia'lı iki şahsı çuval cezasını uygulayarak Smyrna'da infaz ettirmesi bu bağlamda ele alınabilir (M.Ö. 59). Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*, I.2.5. in Cicero, *On Oratory and Orators; with his letters to Quintus and Brutus*, Translated or Edited by J. S. Watson, George Bell and Sons, London, 1896, p. 24. Vilâyetlerde olağan dışı yargılamanın uygulanmasına istinâden vâlilerin bilhassa yabancıların müdâhil oldukları vakalarda yargı yetkilerini kullanırken *quaestio* yargılamalarını düzenleyen kanunlara riâyet etmek zorunda olmamaları nedeniyle bu infazın gerçekleştirilmesi *lex Pompeia* yürürlükteyken de hukuken mümkün olurdu. Cloud (J. D.), 1971, p. 61.

İmparatorlar yargı erkini doğrudan kullanımları çerçevesinde *parricidium* için çuval cezasını uygulatmışlardır.¹⁰⁵ Öte yandan çuval cezasının erken *principatus* döneminde hane içi yargılamalarda başvurulması mümkün bir ceza olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Hadrianus dönemine (M.S. 117-138) ulaşıldığında çuval cezası *parricidium*'un olağan cezası haline gelmiştir. Öyle ki *Digesta*'da Herennius Modestinus'a atıfla Hadrianus'un bir *constitutio*'suyla, denizin yeterince yakın bulunmadığı hallerde, çuval cezası yerine *parricida*'nın vahşî hayvanlara atılmasının öngörüldüğü aktarılmaktadır.¹⁰⁷ Yine buradan çuval cezasının III. asrın ortalarında yaşamış Modestinus döneminde de uygulanmakta olduğu sonucu çıkmaktadır. Mâmâfih Modestinus çuval cezasını yalnızca üst soyundan kişileri öldürenlere mahsus bir ceza olarak tanımlarken, bunun hâricindeki kişileri öldürenlerin *capital* sûrette cezalandırıldıklarını belirtmektedir.¹⁰⁸ Nihâyet Constantinus (M.S. 306-337) *parricidium* suçunun münhasıran çuval cezasıyla cezalandırılmasını benimseyerek bu cezanın tatbik sâhasını genişletmiş görünmektedir.¹⁰⁹

Yargılandığı dönemdeki hukukî bağlam itibâriyle Sextus Roscius'un çuval cezasıyla îdam edilmesi muhtemel miydi? *Pro Sexto Roscio Amerino* bu hususta nispeten açık veriler sunmakla beraber tereddüt uyandırabilecek bir unsur da içermektedir. Gerçekten de nutuktaki bir ifâde hüküm giydiği takdirde Sextus Roscius'un sürgüne zorlanacağı şeklinde yorumlanabilecek niteliktedir.¹¹⁰ Lâkin müvekkilinin bir çuvala konularak utanç verici biçimde

¹⁰⁵ Bilhassa Claudius'un (M.S. 41-54) bu cezaya olan düşkünlüğü bilinmektedir. Suetonius Claudius'un "acımasız ve kana susamış" meşrebini betimlerken *parricida*'ların cezalarının infazının huzurunda derhal gerçekleştirilmesini emrettiğini aktarmaktadır. Suetonius, *Divus Claudius*, XXXIV.1 in Suetonius, *The Lives of the Caesars*, With an English Translation by J. C. Rolfe, vol. II, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959, p. 65. Seneca ise Claudius'un beş yıl içerisinde geçmişte çuval cezasına çarptırılan toplam kişi sayısından daha fazlasını bu yolla cezalandırdığını belirtirken, *parricidium* suçunun bir kanunla özel olarak düzenlenmesi ve çuval cezasının çokça uygulanmasının bu suçun daha sık işlenmesine yol açtığını öne sürmektedir. Seneca, *De Clementia*, I.23 in Seneca, 2010, p. 167.

¹⁰⁶ Cloud (J. D.), 1971, p. 58.

¹⁰⁷ *Digesta* 48.9.9 pr.

¹⁰⁸ *Digesta* 48.9.9.1. [Modestinus, *Encyclopaedia*, book 12], *The Digest of Justinian*, vol. 4, 1998, p. 336.

¹⁰⁹ Constantinus'un 318/319 yılına ait *rescriptum*'u *parricida*'ların çuval cezasından başka yöntemlerle infaz edilmemelerini emretmektedir. *bknz. Codex Iustinianus*, 9.17.1 (\approx *Codex Theodosianus*, 9.15.1), in *The Codex of Justinian*, 2016, p. 2335.

¹¹⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 6: "[...] [Chrysogonus] damnato et eiecto [Sextus] sperat se posse quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere." Bu yorumu destekler yönde *eiecto* kelimesini Berry "sürgüne zorlanma" (*forced into exile*), Grant ise

can vermesinin amaçlandığını beyan etmesinden, Cicero'nun çuval cezasının tatbikini mümkün gördüğü sonucu çıkmaktadır.¹¹¹

Ancak Berry Suetonius'un *Augustus* § 33.1'deki aktarımı ışığında bu cezanın yalnızca suçunu itiraf eden kişilere uygulanmış görünmesinden hareketle Sextus Roscius'un suçlu bulunsaydı dahi bu cezaya çarptırılmasının muhtemel olmadığı sonucuna varmaktadır. Yazar bu durumda Roscius'un ceza mahkemeleri tarafından verilen mütat cezayı alacağı, yani resmen ölüm cezasına çarptırılmasına rağmen pratikte federe bir devlete "gönüllü" olarak sürgüne gitmesinin ardından men edileceği kanaatindedir.¹¹² Fakat M.Ö. 80 yılındaki Roscius vakasında çuval cezasının uygulanma ihtimali hakkında bir görüş oluşturmak için Augustus döneminin temel alınması isâbetli görünmemektedir. Öte yandan *Pro Sexto Roscio Amerino*'da çuval cezasına yapılan atıflar suçluluğun âşikârlığından (*manifestus*) veya suçun itirafından (*confessus*) cezanın bağımsız olması halinde anlam kazanmaktadırlar. Sextus Roscius bu iki durumdan herhangi birinde bulunmamasına rağmen, Cicero'nun müvekkilinin çuval cezasıyla karşılaşmasını ihtimal dâhilinde gördüğü anlaşılmaktadır.¹¹³ Nihâyet çuval cezasının yerine yasaklama cezasını benimsemiş olan *lex Pompeia*'nın kabulü öncesinde Sextus Roscius'un *poena cullei*'yle cezalandırılması hukuken mümkündür.¹¹⁴

D. Yasaklama Listeleri

İç savaşta karşısında saf tutmuş kişileri bertaraf etmenin hukukî vâsıtalarını senatodan elde edemeyen Sulla, bir *edictum*'la yasa dışı ilân ettiği muhâliflerinin isimlerinin yer aldığı bir listeyi Forum'a astırdı

"sahneden ayrılmaya zorlanmak" (*forced to depart from the scene*) şeklinde tercüme etmektedir. Cicero, 2008, p. 10; Cicero, 1990, p. 2. Ancak Thomas *eiecto*'nun bu pasajda çuval cezasına işâret ettiği kanaatindedir. Yazar muhtelif klasik kaynaklara atıfla *ejicere* ve benzeri fiillerin *parricida*'ların ya da kirlilik yayan varlıkların bir nehre veya denize atılmalarını belirtmek için kullanıldıklarını göstermektedir. Ona göre "tüm bu fiiller *poena cullei*'nin karakteristik özelliği olan ihraç, ret fikrini ifade etmekte olup, Cicero'nun vurgulamak istediği tam da bu husustur." Thomas (Y.), « *Parricidium*, I: Le père, la famille et la cité (La *lex Pompeia* et le système des poursuites publiques) », *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*, tome 93, n° 2, 1981, p. 708, note 242.

¹¹¹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 30.

¹¹² Cicero, 2008, p. 5.

¹¹³ Bauman bu yönde Cicero'nun savunmasında *poena cullei* üzerinde uzunca durmasından hareketle bunun "gerçek bir ceza" ve jüriyi berâat kararı vermeye ikna etmek yönünden önemli bir etken addedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bauman (R. A.), 2004, p. 30.

¹¹⁴ Cloud (J. D.), 1971, pp. 62-63 & pp. 65-66, note 75.

(*proscriptio*).¹¹⁵ Akabinde *lex Cornelia*¹¹⁶ yasaklama uygulamasını teyit etti ve kapsamını genişletti. Bu çerçevede üç adet yasaklama listesi hazırlandı. Bunların nüshaları Roma'da ve İtalya'nın tüm şehirlerinde asıldı.¹¹⁷

Yasaklama listelerinde adı yer alan kişilerin öldürülmeleri câizdi. Yasaklanmış kişileri ihbar eden veya öldüren köleler âzat edilmekte, özgür kişiler ise 12.000 *denarius*'la ödüllendirilmekteydiler. Ödemeler usûlünce muhâsabeleri tutularak kamu fonlarından yapılmaktaydı. Ödülün alınabilmesi için öldürülen kişinin kesik başının Roma'da teşhir edilmek üzere teslimi gerekmektedir. Bu şekilde katledilen yasaklılar için cenâze merâsimleri düzenlenmesi ve yas tutulması yasak olduğu gibi, bunların vücutları demir kancalarla sürüklenerek Tiber nehrine atılmaktaydı. Yasaklanmış kişilere yardım ve yataklık edenler ölüm cezasına çarptırılmaktaydılar.¹¹⁸

Lex Cornelia ayrıca yasaklanmış kişilerin mallarının müsâdere edilerek açık artırma yoluyla satılmalarını öngörmekteydi. Bu mallar genellikle râyiç bedellerinin çok altında meblağlara Sulla'ya yakın kişilerce satın alındılar. Kanun yasaklanmış kişilerin (*proscripti*) yanı sıra, Sulla'ya karşı savaşırken

¹¹⁵ Temel anlamıyla *proscribere* veya *proscriptio* geniş bir kitleyi bilgilendirmek amacıyla halka açık bir yere bir ilânın asılması anlamına gelmekteydi. Teknik anlamda ise bu terim haczedilmiş malların açık artırmayla satılacağı duyurulmasını ifade etmekteydi. Ancak Sulla'nın geliştirdiği yasaklama uygulamasından itibaren siyâsî sâiklerle yasa dışı kılınan iktidar karşıtı kişilerin isimlerinin yer aldığı bir listenin ilân edilmesi anlamını kazandı. Berger (A.), 1991, p. 658; Cadoux (Th. J.) and Seager (R. J.), "proscription", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1223.

¹¹⁶ Bu kanunun tam adının genellikle *lex Cornelia de proscriptio* (veya *de proscriptis*) olduğu tahmin edilmekle beraber François Hinard *lex Cornelia de hostibus rei publicae* olmasını daha muhtemel görmektedir. Hinard (F.), *Les proscriptions de la Rome Républicaine*, Collection de l'École française de Rome 83, Rome 1985, p. 75. Cicero'nun yasaklamaya ilişkin kanunun adının *lex Valeria* veya *lex Cornelia* olabileceğini söyleyerek bu hususta bir tereddüt dile getirmesi ve kanuna vâkıf olmadığını beyan etmesi şaşırtıcıdır. *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 125; Böyle önemli bir davada verilmiş ve yayınlanmadan önce metni gözden geçirilmiş bir nutkun davanın konusuyla doğrudan ilgili bir kanunun adı hususunda taşıdığı belirsizliğin Cicero'nun bilgisizliğinden kaynaklanması muhtemel görünmektedir. Kanunun Sulla veya Valerius Flaccus'a atfına dâir Cicero'nun muğlak ifâdesi Sulla'nın yasaklama uygulamasındaki rolünü önemsizleştirerek davanın siyâsî boyutunu örtmeye mâtuf bir çaba olarak değerlendirilebilir. Santangelo (F.), 2007, pp. 82-83. Kinsey ise yasaklamaya ilişkin kanunun adı hakkındaki belirsizliğin, kanunun Sulla tarafından hazırlanıp Lucius Valerius Flaccus tarafından *comitia*'ya sunulmasından kaynaklanabileceği hipotezini önermiştir. Kinsey (T. E.), "Cicero, *Pro Roscio Amerino*, 125", *Mnemosyne*, vol. 21, fasc. 2 / 3, 1968, p. 292.

¹¹⁷ Πλούταρχος, *Σύλλας*, XXXI in Plutarch, *Roman Lives. A selection of eight Roman Lives*, A New Translation by Robin Waterfield, With Introductions and Notes by Philip A. Stadter, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 210.

¹¹⁸ Robinson (O. F.), 2007, pp. 37-38.

düşman hatlarında öldürülmüş (*in adversariorum praesidiis occisi*) kişilerin de mülklerinin satışa çıkarılacağını hüküm altına almıştı.¹¹⁹ Bu hüküm kanunun kabulü öncesindeki çatışmalarda öldürülenler kadar, gelecekteki çatışmalarda öldürülecek kişilerin de mallarını kapsamaktaydı. *Lex Cornelia* yasaklama (*proscriptiones*) ve satış (*venditiones*) işlemlerinin 1 Haziran 81 tarihinde son bulacağını öngörmüştü.¹²⁰ Lâkin bu tarihten evvel yasaklanmış kişilerin sonradan da öldürülmeleri mümkündü. Dahası bu süre sınırlaması düşman saflarında öldürülenlerin mallarının satılmasına muhtemelen uygulanmamaktaydı.¹²¹ Yasaklananların çocukları ve torunları siyâsî haklarını yitirmekte ve *magistra*'lık görevlerine giremez hale gelmekteydiler.¹²²

Yasaklanmış kişilerin bazıları İtalya'dan kaçmayı başararak İspanya'da Sertorius'un birliklerine katılmış veya hayatlarını sürgünde tamamlamış olmakla beraber, listelerde adı yer alanların büyük çoğunluğu öldürüldüler.¹²³ Appianus tarafından verilen yüksek rakamlara¹²⁴ rağmen, Sulla'nın yasaklama listeleri yeni rejim için tehdit oluşturdukları düşünülen 520 senatör ve *eques*'i hedef almış görünmektedir.¹²⁵ *Lex Cornelia*'nın yasaklılar ile alt soyları üzerindeki hukukî sonuçlarının tümüyle kaldırılması ancak *lex Antonia de proscriptorum liberis*'le gerçekleşecekti (M.Ö. 49).¹²⁶

Yasaklama uygulamasının daha geniş çaplı kontrol dışı katliamların önünü almak için tasarlanmış olabileceği düşünülmüştür.¹²⁷ Ancak bu

¹¹⁹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 126.

¹²⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 128.

¹²¹ Lintott (A.), 2008, p. 425.

¹²² Robinson (O. F.), 2007, p. 39.

¹²³ Santangelo (F.), 2007, pp. 80-81.

¹²⁴ Appianus Sulla'nın ilk olarak 40 senatör ve 1600 *eques*'i yasakladığını, kısa süre sonra başka senatörlerin isimlerini yasaklama listesine eklediğini yazmaktadır. *Ἀππιανὸς, Ρωμαϊκὰ*, I.XI.95 in Appianus, *Appian's Roman History*, With an English Translation by Horace White, in Four Volumes, vol. III, The Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, William Heinemann Ltd, London, 1964, p. 175.

¹²⁵ Plutarkhos'un aktardığına göre Sulla makam sâhibi herhangi bir kişiyle istişâre etmeksizin evvelâ 80 kişiyi, tepkilere rağmen ertesi gün ilâve 220 kişiyi, müteâkip gün ise 220 kişiyi daha yasaklamıştır. *Πλοῦταρχος, Σόλλας, XXXI* in Plutarch, 2008, p. 219. Orosius ise Sulla'nın eski *consul*'ler Carbo, genç Marius, Norbanus ve Scipio'nun da dâhil olduğu 80 kişiyi yasakladıktan sonra 500 kişilik bir liste daha ilân ettiğini yazmaktadır. Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*, 5.21.3 in Orosius, *Seven Books of History against the Pagans*, Translated with an Introduction and Notes by A. T. Fear, Translated Texts for Historians, vol. 54, Liverpool University Press, Liverpool, 2010, p. 251.

¹²⁶ Robinson (O. F.), 2007, p. 39.

¹²⁷ Yasaklama listelerinin bu amaçla kullanılmış "kontrollü bir tasfiye" aracı olma ihtimalini zikreden bir anlatım için *bknz.* Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), 2009, p. 117. Bazı klasik yazarların anlatıları Sulla'nın yasaklama listelerine katliamların sınırlanması

yöntemin esas amacı yüksek statü sâhibi muhâliflerin tasfiye edilerek yeni rejime sâdık bir zümrenin yaratılması olarak görünmektedir. Zira senatonun yeniden yapılandırılmasına paralel olarak büyük malvarlıklarının el değiştirmesi servet ve iktidar sâhibi yeni bir elit yaratarak Roma oligarşisinin terkiibini dönüştürdü. Roma tarihinde benzeri görülmemiş bu uygulama Caesar'ın halefleri ile muhâliflerini karşı karşıya getiren iç savaşın ardından başvurulan yasaklamalara ilham veren bir emsal oluşturdu (M.Ö. 43).¹²⁸

Başlı başına acımasız mâhiyeti bir yana, yasaklama uygulaması çerçevesinin dışına çıkarılarak haksız sûrette mal iktisabı için sûistîmal edildi. Sulla'ya karşı tavır almadıkları halde sırf mülklerinin ele geçirilmesi için isimleri yasaklama listelerine hıyileyle yazılan bazı kişiler de öldürüldüler. Plutarkhos bu dönemde malvarlıkları için öldürülenlerin, siyâsî kin ve şahsî nefret yüzünden katledilenlerden çok daha fazla olduğunu yazmaktadır. O kadar ki katiller kurbanlarının büyük evleri, bahçeleri veya sıcak su pınarları tarafından öldürüldüklerini söyleyecek kadar pervâsızlaşmışlardı.¹²⁹

Cicero bu bağlamda baba Roscius'un öldürülmesinin ve mallarının müsâdere edilerek satışı çıkarılmasının kanuna aykırılığını ortaya koymaktadır. İç savaş sırasında aristokratları destekleyerek Sulla'dan yana tavır almış baba Roscius'un yasaklanması hukuken mümkün değildi. Nitekim yasaklamalar devam ederken Roma'ya sıkça gelerek Forum'da dolaşması endişe duymak için herhangi bir sebep görmediğini göstermekteydi. Dahası katledildiğinde baba Roscius yasaklanmış bir kişi değildi. Adı yasaklama listelerine öldürülmesinden sonra derç edilmişti. Öte yandan baba Roscius'un Sulla'ya karşı savaşırken düşman hatlarında öldürülmüş bir kişi olmadığı da aşikârdı. İç savaş devam ettiği müddetçe Sulla'nın safında olmuştu.

gerektiği doğrultusundaki telkinler sonucunda yöneldiği şeklinde yorumlanabilirler. Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*, 5.21.2-3 in Orosius, 2010, p. 251; Florus, *Epitome de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC*, II.IX.25 in Florus (Lucius Annaeus), *Epitome of Roman History*, With an English Translation by Edward Seymour Forster, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1947, p. 255.

¹²⁸ David (J.-M.), 2000, p. 174. Sulla'nın yasaklama listelerine adı yazılanlardan biri de Gaius Iulius Caesar oldu. Sulla kendisine muhâlif kişilerin akrabalarıyla evli olanları boşanmaya zorlamayı siyâset edinmişti. Henüz genç ve tecrübesiz bir siyâsetçi olan Caesar da Cinna'nın kızıyla evliliğini sürdürmesi nedeniyle diktatörün hışmına uğradı. Canını kurtarmak için kaçarak saklanan Caesar, dönemin nüfuzlu Sulla taraftarlarından Aemilius Lepidus ve Gaius Aurelius Cotta ile Vesta bâkirelerinin araya girmesiyle yasaklıktan çıkarıldı. Keaveney (A.), 2005, p. 129; Seager (R.), "Sulla", in Crook (J. A.), Lintott (A.) and Rawson (E.) (eds.), *The Cambridge Ancient History, volume IX: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 198.

¹²⁹ Πλούταρχος, *Σύλλας*, XXXI.5 in Plutarch, 1959, p. 429.

Çatışmaların geride kaldığı bir dönemde Roma'da bir akşam yemeğinden dönerken cinâyete kurban gitmişti. Nihâyet baba Roscius yasaklama ve satış işlemlerinin sona ereceği 1 Haziran 81 tarihinden aylar sonra öldürülmüştü. Ne düşman hatlarında öldürülmüş ne de yasaklanmış olan bir kişinin mallarının satışa çıkarılması kanuna açıkça aykırıydı.¹³⁰

Cicero baba Roscius'un adının yasaklama listelerine yasadışı sûrette yazıldığını nutkunda iki defa belirtmektedir.¹³¹ Akabinde ise Chyrosogonus'un baba Roscius'un düşman hatlarında öldürüldüğünü söylediğini beyan etmektedir.¹³² Cicero'nun bu son beyanı önceki sözleriyle ilk bakışta çelişkili bulunabilir. Ancak bu beyan savunmacı tarafın baba Roscius'un adının yasaklama listelerine hileyle derç edilmesini sâbit gördüğünü katî sûrette dışlamamaktadır. Hal böyle olmakla beraber listelere yasadışı yazım işlemi ile davanın açılması arasındaki dönemde Chyrosogonus'un baba Roscius hakkında düşman hatlarında öldürülme söylentisini yaymaya çalıştığı düşünülebilir.¹³³ Zîra *lex Cornelia* Sulla'ya karşı savaşırken öldürülen

¹³⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 16, 21, 32, 126, 128, 130.

¹³¹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 21 & 32.

¹³² *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 127.

¹³³ Alexander'ın dikkat çektiği üzere Cicero suçlayan tarafın düşman hatlarında öldürülme iddiasını yargılamada kullandığını söylememektedir. Alexander (M. C.), *The Case for the Prosecution in the Ciceronian Era*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2005, p. 162. Kinsey ise *proscripti* teriminin öldürülmeleri câiz olan kişilerin yanı sıra, düşman hatlarında öldürülen kişileri de kapsayabileceğinin kabulü halinde Cicero'nun beyanları arasında bir çelişki görülmeyebileceğini ileri sürmüştür. Yazar dar anlamda yasaklanmış kişilerin adlarını yer aldığı listelerin yanı sıra, düşman hatlarında öldürülen kişiler için ayrı bir listenin varlığını kabul etmektedir. Ancak *Pro Sexto Roscio Amerino*'da bu son kategoriye giren kişilerin listesinin tutulduğuna dair açık bir veri bulunmamaktadır. Düşman hatlarında öldürülmüş kişilerin mallarının satışı için fiili bir zorunluluk teşkil etmemekle beraber, böyle bir resmî listenin pratik sebeplerle hazırlanmış olabileceği yine de düşünülebilir. Lâkin Kinsey'in ifâde ettiğinin aksine Cicero baba Roscius'un adının düşman hatlarında öldürülen kişilerin listesine yazıldığını belirtmemektedir. Chyrosogonus'un baba Roscius'un düşman hatlarında öldürüldüğünü söylediğini beyan etmektedir. Öte yandan Cicero *lex Cornelia*'nın içeriğini açıklarken kanunun malları satışa çıkarılacak kişileri net biçimde iki kategoriye ayırdığını vurgulamaktadır. Bu iki kategori Cicero'nun söyleminde de açıkça ayırt edilmektedir. Nihâyet *Pro Sexto Roscio Amerino*'da *proscribere* fiili veya türevlerinin her iki kategoriye kapsayacak sûrette kullanıldığına dâir bir unsur bulunmamaktadır. Kinsey (T. E.), "Cicero's Case against Magnus, Capito and Chrysogonus in the *Pro Sex. Roscio Amerino* and its Use for the Historian", *L'Antiquité Classique*, t. 49, 1980, p. 175, note 3. Kinsey'in *Pro Sexto Roscio Amerino*'da baba Roscius bakımından yasaklama listelerine yapılan iki atfı (§ 21 ve § 32) yasaklanmışlar ile düşman hatlarında öldürülmüşler arasındaki ayrımın nutkun başlarında önem taşımasıyla, düşman hatlarında öldürülmeye yapılan atfı (§ 127) ise bu aşamada doğru nitelemenin yapılmasında yarar bulunmasıyla açıklaması yukarıdaki gerekçelerle ikna edici değildir. Kinsey (T. E.), "The Sale of the Property of Roscius of America: How Illegal Was It?", *L'Antiquité Classique*, t.

kişilerin mallarının müsâderesi için bir nihâî tarih benimsememiş görünmektedir. Böyle bir iddia baba Roscius yönünden bir dava çerçevesinde kolayca çürütülebilir olsa da, dava öncesi dönemde malların satışı için Chyrosogonus'a şekli bir dayanak sağlayabilirdi.¹³⁴

Nihâyet Cicero'ya göre Roscius emvalinin açık arttırma yoluyla usûlünce satışa çıkarıldığından dahi şüphe edilebilirdi. Çünkü bunların 1 Haziran 81 tarihinden aylar sonra satıldığı söylenmekteydi. Bu satış kanûnen mümkün olmadığına göre ya resmî muhâsebe kayıtlarına işlenmemişti, ya da işlendiyse de kayıtlar tahrif edilmişti.¹³⁵

IV. Savunma

A. Roscius'un Kişiliği ve Yaşam Tarzı

Cicero savunmasının esasına girerken öncelikle Sextus Roscius'un kişiliği ve yaşam tarzı itibâriyle baba katli gibi vahim bir suçu işleyebilecek birinin profiline sâhip olmadığını vurgulamaktadır. Uğursuzluk alâmeti olarak algılanacak kadar korkunç ve olağandışı bir fiil olan baba katli suçunun işlendiği iddia edildiği takdirde sanığın vahşî ve gaddar doğası, her türlü fesat ve suça adanmış hayatı, hayâsız ve yoldan çıkmış kişiliği ispatlanmalıydı. Oysaki Erucius sanığın böyle bir kişi olduğu yönünde bir iddiada bulunmamıştı.¹³⁶

Yaşı kırkı geçmiş Sextus'un kötü kişilerce kandırılmış yoz bir genç olmadığı aşikârdı. Dolayısıyla suçlayan taraf onun tecrübeli bir katil olduğunu göstermeliydi. Fakat bu yönde bir îmâda dahi bulunulmamıştı. Dahası sanık açgözlülüğün korkunç bir suç işlemeye sürüklemiş olabileceği borç yığını

57, 1988, pp. 296-297. Chyrosogonus'un baba Roscius'un ismini yasaklama listelerine ekletip, Ameria heyetiyle görüştüktan sonra ismi listeden sildirtmiş olabileceği yönünde bir hipotez için bkz. Sedgwick (W. B.), "Cicero's Conduct of the Case of the *Pro Roscio*", *The Classical Review*, vol. 48, n° 1, 1934, p. 13.

¹³⁴ Benzer yönde bkz. Lintott (A.), 2008, p. 425.

¹³⁵ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 127-128. Bu konuda bkz. Butler (S.), *The Hand of Cicero*, Routledge, Taylor & Francis e-Library, London and New York, 2005, p. 18.

¹³⁶ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 38. Cicero Sextus Roscius'u *parricidium* suçunu işleyemeyecek saf ve erdemli bir taşralı olarak betimlerken, davacıları müvekkiline karşı komplo kurmuş şehirli habis kişiler olarak resmetmektedir. Vasaly (A.), "The Masks of Rhetoric: Cicero's *Pro Roscio Amerino*", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, vol. 3, n° 1, 1985, pp. 4 ff. Ayrıca Sextus lehine jürinin teveccühünü kazanmak için onu mazlûm bir kişi şeklinde karakterize etmektedir. Prill (P.), "Cicero in Theory and Practice: The Securing of Good Will in the Exordia of Five Forensic Speeches", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, vol. 4, n° 2, 1986, pp. 93-109; Solmsen (F.), "Cicero's First Speeches: A Rhetorical Analysis", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 69, 1938, p. 544.

altındaki savurgan bir kişi değildi. Nitekim Sextus'un dâvetlere gitmediğini söylemekle bizzat Erucius onu savurganlıktan aklamış olmaktadır. Öte yandan Sextus asla borç içinde olmamıştı. Tüm vaktini topraklarını işleyerek harcamış ve her zaman taşrada yaşamış bir kimsenin yaşamında açgözlülüğe yer olamayacağı gibi, böyle bir yaşam tarzı ancak görev duygusuyla ilişkilendirilebilirdi.¹³⁷

B. Babanın Oğluna Karşı Nefreti İddiası

Cicero savunmasında baba Roscius'un oğlunu sevmediği yönündeki iddianın mesnetsizliğini gösterdi. Bir oğulun babasını öldürmesi için çok sayıda güçlü sâik gerektiği gibi, bir babanın oğlundan nefret etmesi için de pek çok zorlayıcı sebep bulunmalıydı. Hâlbuki Sextus babasına karşı onun nefretini sonuçlayacak bir kusur işlememişti. Oğlundan geçerli bir sebep olmaksızın nefret edecek çılgın bir adam olmak bir yana, baba Roscius mâkul bir kişiydi. Baba ve oğul sırasıyla çılgın ve yoldan çıkmış şahıslar olmadıklarına göre, babanın oğlundan nefret etmek için bir sebebi bulunmadığı gibi oğulun da babasını öldürmek için bir sâiki yoktu.¹³⁸

Erucius'a göre baba Roscius'un diğer oğlunu yaşamı boyunca yanında tutarken, Sextus'u taşradaki çiftliklere sürmesi ona karşı nefretinin bir göstergesiydi. Cicero bu iddianın anlamsızlığına işaret etmektedir. Çok sayıda üretken çiftliğin Sextus'a bırakılması bir sürgün ve cezalandırma addedilemezdi. Evlatların kendilerini aile mülklerinin yönetimine adanmaları baba Roscius'un sınıfına mensup taşralı aile reislerinin ziyâdesiyle arzulanırları mütat bir durumdu. Üstelik Sextus çiftliklerin sadece yönetimini üstlenmemiş, bazılarında münhasıran istifâde etme imtiyazını babası halen hayattayken elde etmişti. Dolayısıyla Roscius'un babası tarafından kırsal yaşama mahkûm edilerek dışlandığı iddiası abesti.¹³⁹

Erucius'un çiftçiliğe dayalı kırsal yaşamı utanç verici bir durum ve bir suç gibi sunduğunu öne süren Cicero, bu yaşam tarzının geleneksel ve tarihsel olarak Romalılar tarafından yüksek bir erdem kaynağı telakkî edildiğini vurgulamaktadır. Oğullar çiftçiliğe sadece babaları istediği için girişmemektedirler. Pek çok kişi çiftçiliğe tutkuyla bağlı oldukları ve kırsal yaşamı şerefli bir yaşam biçimi olarak gördükleri için kendilerini bu faaliyete adanmaktadır. Erucius'un bir hata ve kusur gibi takdim ettiği şey aslında Sextus Roscius'un en büyük erdemiydi.¹⁴⁰

¹³⁷ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 39.

¹³⁸ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 40-41.

¹³⁹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 42-44.

¹⁴⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 48.

Erucius'un baba ve oğul arasında var olduğunu iddia ettiği nefretin göstergesi olarak sunduğu diğer bir unsur babasının Sextus'u mîrastan ıskat etme niyeti idi. Cicero bu iddianın doğurduğu sorulara Erucius'un verdiği cevapların absürt karakterini ortaya koydu. Erucius mîrastan mahrum bırakma tasarısının arkasında yatan sebebi açıklayamadığı gibi, baba Roscius'un bu tasarısını kimseye anlatmadığını kabul etmekteydi. Erucius kanıtlamaya teşebbüs dahi etmediği bir iddiada bulunarak mahkemenin, hukukun ve jüri üyelerinin otoritesini sûiistimal etmekteydi. Önemsiz kabahatler söz konusu olduğunda dahi ilk ve en önemli mesele suçun sâikin açıklığa kavuşturulmasıydı. Oysa ki pek çok sâik olmaksızın işlenebileceği tasavvur edilemeyecek *parricidium* suçuna ilişkin bu davada, *accusator* herhangi bir sâikin varlığını ispat edememişti.¹⁴¹

C. Cui Bono: Kim Fayda Sağladı?

Cicero müvekkilinin babasını öldürmesi için bir sâik bulunmadığını gösterdikten sonra, suçun kime fayda sağladığı meselesine odaklanarak şüpheleri Magnus ve Capito üzerine yönlendirmektedir. Bir yanda babasının öldürülmesi ertesinde fakirliğe gark olmuş ve hayatı tehdit altında bulunan Sextus Roscius, diğer yanda ise cinâyetle geçinip maktulün malvarlığını elinde tutanlar vardı.¹⁴²

Cicero, başkanlık ettiği yargılamalarda “*cui bono?*” yani suçun kime yaradığı sorusunu sormasıyla meşhur hâkim Lucius Cassius Longinus Ravilla'ya¹⁴³ atıfta bulunarak, hiç kimsenin bir kazanç ummadan suç işlemeye girişmeyeceğini vurgulamaktadır. Cicero bu davada her şeyin jüri üyelerinin *cui bono* sorusunu sormalarına gerek duyulmayacak kadar âşikâr olduğunu

¹⁴¹ Cantarella (E.), “Fathers and Sons in Rome”, *The Classical World*, vol. 96, n° 3, 2003, p. 294.

¹⁴² *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 78. Cicero davayı açtıranların zecir, siyâsî nüfuz, zenginlik ve rüşvet gibi silâhları kullandıklarını nutkunun genelinde vurgulayarak haklarında olumsuz bir kanaat uyandırmaya çalışmaktadır. Leon (H. J.), “The Technique of Emotional Appeal in Cicero's Judicial Speeches”, *The Classical Weekly*, vol. 29, n° 5, 1935, p. 35.

¹⁴³ Lucius Cassius Longinus Ravilla *tribunus plebis* olarak görev yaptığı M.Ö. 137 yılında ihânet (*perduellio*) yargılamaları hâric olmak üzere *iudicia populi* (halk meclisleri) önünde görülen tüm davalarda gizli oylama yöntemini getiren *lex Cassia tabellaria*'nın kabulüne öncülük etmiştir. M.Ö. 127 yılında *consul*, 125 yılında ise *ensor*'lük yapan Ravilla'nın *iudex* olarak katılığı, kayalara çarparak batan gemi imgesini çağrıştıran “*scopulus reorum*” (davalıların kayalığı) deyimiyile anılmıştır. Hazel (J.), 2002, p. 56; Badian (E.), “Cassius Longinus Ravilla, Lucius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 289; Hunter (W. A.), *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law in the Order of a Code*, 4th ed., Sweet and Maxwell, London, 1903, p. 549.

beyan ederken aslında bu ilkeye yaslanmaktadır. Karşıtları büyük bir servete sâhip olurken, Sextus Roscius yokluğa indirgenmişti. Suçluluk şüphesi fakirliğe düşmüş taraftan ziyâde yağmacı tarafa isâbet etmekteydi. Üstelik Magnus açgözlü, pervasız ve cinâyet öncesi fakir bir adam olduğu gibi, maktulün de en büyük düşmanıydı. Magnus'u bu suçu işlemeye sevk etmiş olan sâiki daha fazla araştırmaya gerek yoktu.

Şu halde geriye Sextus ile Magnus'tan hangisinin baba Roscius'u öldürmüş olmasının daha muhtemel olduğunu değerlendirmek kalmaktaydı. Cinâyetin servet getirdiği adamın mı, sefâlete düşürdüğü adamın mı? Evvelden fakir olanın mı, sonradan fakirleşenin mi? Doyumsuz bir açgözlülükle akrabalarına hasım olanın mı, kazanç hırsı nedir bilmeksizin emeğinin semereleriyle yaşamış olanın mı? Müsâdere edilmiş mal satın alıcıları arasında en cüretkâr olanın mı, forum ve mahkemelerin yabancı olması sebebiyle sadece jüri sıralarından değil şehirden dahi ürkenin mi? Nihâyet en önemlisi maktulün düşmanının mı, yoksa oğlunun mu?¹⁴⁴

D. Cinâyetin İşleniş Koşulları

Cicero davacı tarafın Sextus Roscius'u babasını öldürmeye sevk edecek bir sâikin varlığını kanıtlamadığını gösterdikten sonra, cinâyetin muhtemel işleniş koşullarını tartışarak müvekkilinin bu suçta bir dahli olamayacağını açıklamaktadır.

Sextus babasının öldürülmesine iki şekilde müdâhil olmuş bulunabilirdi. Cinâyeti ya bizzat işlemiş ya da özgür veya köle başka kişilere işlettirmişti. Baba Roscius'un Roma'da öldürülmesi esnâsında Sextus'un Ameria civarında bulunmasının ihtilâf konusu olmaması sebebiyle ilk senaryo tartışma dışı kalmaktaydı.

Cinâyeti işleyenlerin özgür kişiler olmaları varsayımı Sextus'un bu kişilerle nasıl irtibat kurduğu ve onları ne karşılığında ikna ettiği sorularını doğurmaktaydı. Sextus yıllar boyunca Roma'ya gitmediği gibi, mahsus bir sebep olmadığı sürece Ameria'daki mülklerini terk etmemişti. Sextus'u asosyal bir kişi olarak bizzat Erucius betimlemekteydi. Roma'da kimseyi tanımayan Sextus'un bir katile ulak vâsıtasıyla öldürme tâlimatını içeren bir mektup göndermesi gayri muhtemeldi.¹⁴⁵

Sextus'un cinâyette köleler kullanmış olması varsayımı yönünden ise Cicero böyle bir iddiaya muhatap olan sanıkların mâsûmiyetlerini ispat etmek için genellikle kölelerini sorgulanmak üzere teslim ettiklerine dikkat

¹⁴⁴ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 88.

¹⁴⁵ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 76.

çekmektedir.¹⁴⁶ Lâkin bu vakada cinâyete tanık olmuş iki köle dâhil olmak üzere, baba Roscius'un tüm köleleri karşı tarafın elindeydiler. Sextus Roscius söz konusu iki kölenin sorguya çekilmeleri için teslimlerini defalarca talep ettiği halde Magnus'un reddiyle karşılaşmıştı. Cicero bu talebi yargılama sırasında yinelerken, müvekkiline babasının nasıl öldüğü hakkında kölelerin sorgulanması imkânının verilmemesinin cinâyete ilgili tüm şüpheleri Magnus ve Capito üzerine çektiğini beyan etmektedir.¹⁴⁷ Öyle ki Magnus'un kölelerin sorgulanmak üzere teslimini reddetmesi, Cicero'ya göre suçun îtirafına eş değerdî. Zîra cinâyete mahallinde bulunan tanıkların sorgulanmasını isteyen bir adamın hakîkatin ortaya çıkmasını arzu eden bir kişi olduğu varsayılabilir. Bunu reddeden adam ise suçunu sözleriyle olmasa da davranışıyla îtiraf etmekteydi.¹⁴⁸

Cicero Magnus'u baba Roscius'u öldürtmeye sevk etmiş olabilecek pek çok sâik bulunduğunu gösterdikten sonra, bunu gerçekleştirme imkânına sâhip olup olmadığını tartışmaktadır. Bu bağlamda Magnus'un cinâyete sırasında Roma'da olduğuna dikkat çekmekteki maksadını açıklığa kavuşturmaktadır. Mesele Roma'nın tüm sâkinleri içerisinde baba Roscius'u kimin öldürdüğünü tespit etmek olmayıp, cinâyetin Roma'ya yıllardır gitmemiş biri tarafından mı yoksa Roma'da sürekli ikamet eden biri tarafından mı işlenmesinin daha muhtemel olduğuydu.¹⁴⁹

Cicero Magnus'un yasaklamalar dönemindeki tutumundan hareketle cinâyete müvekkilinden ziyâde Magnus'un karışmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğu fikrini derinleştirmektedir. Yakın zaman kadar Roma'da cezasızlık içerisinde hareket eden katiller ya müsâdere edilmiş malları satın alan kişilerden ya da bunlar tarafından cinâyete işlemek için tutulan kişilerden oluşmaktaydı. Magnus başkalarının mallarına tamah edenlerden olduğu gibi, kiralık katillerle bağlantıları bulunan biriydi. Cicero bu olguların Magnus'un suça iştirakini doğrudan ispatlamadığını teslim etmektedir. Ancak Sextus Roscius'un hiçbir sûrette irtibatlandırılmayacağı bu olgular, Magnus'un cinâyete iştirakini için her türlü imkânâ sâhip olduğunu göstermektedirler.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Roma hukukunda kölelerin efendilerinin rızası olmaksızın tanıklık etmelerine cevaz verilmediği gibi, efendiler kölelerini tanıklıkta bulunmaları için mahkemelere teslim zorlanmamaktaydılar. Ayrıca Catilina komplosu (M.Ö. 63-62) ve ilâhî hukuka karşı işlenen suçlar gibi istisnâî durumlar hâricinde kölelerin efendileri aleyhine tanıklık etmeleri yasaktı. Hakîkati söylediklerinden başka türlü emin olunamayacağı düşünülmediği için kölelerin beyanları her hâlükârda işkence altında alınmaktaydı. Bu sûrette elde edilen beyanlar yazılı hale getirilerek jüriye okunmaktaydı. Cicero, 2008, p. 227, § 77; Cicero, 1990, p. 69, note 1.

¹⁴⁷ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 79.

¹⁴⁸ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 120-123.

¹⁴⁹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 92.

¹⁵⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 93-94.

E. Cinâyet Sonrası Gelişmeler

Cicero baba Roscius'un öldürülmesi sonrasındaki gelişmelerin Magnus ve Capito'nun cinâyetle irtibatlı oldukları şüphesini uyandıran yönlerini irdelemektedir. Normal şartlarda ne Glaucia ne de Magnus'u ilgilendirmeyecek cinâyet haberini Ameria'ya götüren ilk kişinin Magnus'un yakını Glaucia olması soru işaretleri doğurmaktaydı. Bu durum ancak Magnus'un baba Roscius'un ölümü ve mallarıyla ilgili bir tertip tasarlamış ve suç işleyerek kazanç sağlamak için bir "ortaklık" kurmuş olmasıyla açıklanabilirdi. Öte yandan haber neden maktulün karısı, çocuğu, yakınları veya akrabalarına değil de, herkesten evvel Capito'ya ulaştırılmıştı? Baba Roscius bir dâvetten dönerken gece öldürülmüş, cinâyet haberi gün doğmadan Ameria'ya ulaşmıştı. Haberin bu kadar hızlı iletilmesinin sebebi neydi? Cicero şüpheleri körükleyen bu soruları dile getirdikten sonra cinâyeti planlayanı keşfetmiş olması îtibâriyle, artık cinâyetin kimin eliyle işlendiğiyle ilgilenmediğini beyan etmektedir. Ona göre Magnus'un suçluluğu âşikârdır.¹⁵¹

Cicero cinâyetin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili tüm ayrıntıları içeren bir senaryo sunmamakla beraber, Magnus ve Capito'nun suça karışmış oldukları konusunda açık bir konum almaktadır. Baba Roscius kendisine karşı kurulmuş bir pusu neticesinde ânî bir saldırının hedefi olmuştu. Bu noktada Cicero katilin kimliği konusunda bir görüş beyan etmemektedir. Glaucia'yı cinâyet haberini Capito'ya süratle iletmesi için Ameria'ya Magnus yollamıştı. Cicero'ya göre cinâyet gecesi Ameria'nın yolunu tutarken Glaucia'nın amacı beklenen haberi yetiştirmenin ötesinde Capito'ya maktulün taze kanı ile cinâyette kullanılmış hançeri göstermekti.¹⁵² Bu beyanın mecâzî nitelikte olup olmadığına ilişkin belirsizlik bir yana, bundan Cicero'nun cinâyetin aslî maddî faili olarak Glaucia'yı gösterdiği sonucu çıkmayabilir.

Cicero cinâyette Magnus ve Glaucia'nın rollerine ilişkin tasavvurunu sunduktan sonra, Capito'nun bu suçla bağlantısı üzerinde durmaktadır. Ameria'da cinâyet haberinin ilk ulaştırıldığı kişi olan Capito baba Roscius'a ait üç çiftliği iktisap etmişti. Üstelik Capito'nun daha önceleri de benzer işlere karıştığına ve cinâyetler işlediğine dâir söylentiler mevcuttu.¹⁵³

¹⁵¹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 96-97.

¹⁵² *Pro Sexto Roscio Amerino*, § 19.

¹⁵³ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 99-100. Cicero Capito'nun pek çok ödül kazanmış tecrübeli ve meşhur bir gladyatör olarak tanındığını söyleyip (§ 17), eylemlerini betimlerken gladyatörlükle irtibatlı ifadeler kullanmaktadır (§§ 84, 100, 118). Ancak bunların Capito'nun çeşitli suçlara karışmış bir kişi olduğuna işaret eden mecâzî nitelikte sözler oldukları, Cicero'nun istiâreye başvurduğu açık görünmektedir. Bu hususta *bnz.* Cicéron,

Baba Roscius'un öldürülmesini tâkîben Chrysogonus'u olaylar hakkında bilgilendirmek üzere Volaterrae kampına bir haberci gönderen kişinin Magnus olduğu bârizdi. Üstelik baba Roscius'u tanımayan Chrysogonus'u malların satışını sağlamaya yönlendirdiklerini Magnus ve Capito dahi inkâr edememekteydiler. Geçmişe dayanan bir arkadaşlıkları olan bu üçlünün evvelden gelen bağları uygun zemini sağlamıştı. Dahası Magnus ve Capito atalarından mîras kalan himâye ilişkilerini bir yana bırakarak Chrysogonus'un himâyesi altına girmişlerdi. Chrysogonus'a Roscius mülklerini ele geçirmeyi teklif edenlerin bundan pay alan Magnus ve Capito olduklarından şüphe edilemezdi.¹⁵⁴

Capito Ameria şehir kurulunun başlıca on üyesinin teşkil ettiği heyetin bir mensubu olarak Sulla'nın kampına vardığında mevkidaşlarının amacından Chrysogonus'u derhal haberdar etmişti. Ayrıca mülklerin satışı iptal edildiği takdirde Chrysogonus'un büyük bir mâlî kayba uğrayacağına, kendisinin ise *capital* bir suç ithamıyla yargılanabileceğine dikkat çekmişti. Dahası mülklerden kendisine verilecek pay konusunda Chrysogonus'la bu esnada mutâbakata varmıştı. Diğer yandan heyet üyelerine çeşitli bahâneler sunarak Sulla'ya ulaşmalarını sürekli ertelemişti. Neticede Capito'nun sahte vaatlerine kanan heyet üyeleri Ameria'ya Sulla'yla görüşmeksizin boş bir umutla dönmüşlerdi.¹⁵⁵

Cicero suç ortaklığının Chrysogonus'un adının arkasına sığındığını kaydederek baba Roscius'un mallarının hangi gerekçeyle ve nasıl satışa çıkarıldığını sorgulamaya girişmektedir. Yasaklamaya ilişkin kanuna göre bir kimsenin mülklerinin satılabilmesi için yasaklanmış veya düşman hatlarında öldürülmüş olması gerekmektedir. Baba Roscius yasaklanmış biri olmamıştı. Öte yandan iç savaş döneminde Sulla'nın tarafında yer almıştı. Çatışmaların sona ermesinden sonra bir akşam yemeğinden dönerken Roma'da öldürülmüştü. Chrysogonus düşman saflarında öldürüldüğünü söyleyerek baba Roscius'u kötü bir vatandaş gibi göstermiş ve Sulla'nın Ameria heyeti tarafından bilgilendirilmesine engel olmuştu.¹⁵⁶

Cicero davanın konusuyla doğrudan ilgili olgusal tartışmaları bir yana bırakıp, Chrysogonus'u yaşam tarzı üzerinden hedef alarak jüri üyeleri nezdinde itibârını sarsmaya yönelmektedir. Chrysogonus'un muazzam bir

2006, pp. xli-xlii; Imholtz, Jr (A. A.), "Gladiatorial Metaphors in Cicero's *Pro Sex. Roscio Amerino*", *Classical World*, vol. 65, n° 7, 1972, p. 228.

¹⁵⁴ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 105-107.

¹⁵⁵ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 109-110.

¹⁵⁶ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 124-125 & § 127.

servet teşkil eden menkul ve gayrimenkul malvarlığı iç karışıklık ve yağma dönemlerinde Roma'nın seçkin ailelerinin mallarının ele geçirilmesiyle oluşturulmuştu. Çok sayıda kölesi ve hizmetkârı olan Chrysogonus'un şatafat ve sefâhat içerisinde savurgan bir hayat sürdürdüğü ev aslında bir fesat yuvasıydı. Cicero kendini herkesten üstün gören kibirli Chrysogonus'un bir azatlı olarak özgür doğmuş yurttaşlardan iltifat ve hürmet görmesinin Roma'nın örflerine ters düştüğünü îmâ etmektedir.¹⁵⁷

Sonuç

Roscius Davası Sonrasında Cicero

Cicero Sextus Roscius'un berâat etmesini sağladı.¹⁵⁸ Cicero'nun bu davadaki savunmasını ahlâkî bir emsal olarak sunması müvekkilinin haksız yere itham edilmiş mâsum bir kişi olduğuna inandığına işâret etmektedir.¹⁵⁹ Büyük itibar ve şöhrat kazandıran bu ilk ceza davası netîcesinde genç hatip her türlü dava için yetkin addedilir oldu. Akabinde çok sayıda davada görev alarak yoğun ve titiz çalışmalara dayanan murâfaalar hazırladı.¹⁶⁰ Cicero M.Ö. 79 yılında şark seyahatine çıkarak Atina ve Rodos'da iki yıl boyunca hitâbet tekniğini geliştirmek için çalışmalarda bulundu. Cicero'nun Roscius davası ile şark seyahati arasındaki dönemde hazırladığı savunmaların metinleri elimize ulaşmamıştır. Bununla birlikte kimliği bilinmeyen Arretium'lu bir kadının (*mulier Arretina*) özgürlüğünü muhtemelen *decemviri stlitibus iudicandis*¹⁶¹

¹⁵⁷ Cicero, 2008, p. 224, § 8 and p. 231, § 135. *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 133-135.

¹⁵⁸ Cicero Sextus Roscius'un berâat ettiğini sarâhaten söylememektedir. Ancak davadaki başarısını övmesinden bu sonuç çıkmaktadır. *Bknz.* Cicero, *Brutus*, XC.312, in Cicéron, 2017, p. 114; Cicero, *De Officiis*, II.XIV.51, in Cicero, *De Officiis*, With an English Translation by Walter Miller, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928, p. 223. Plutarkhos Sextus Roscius'un berâat ettiğini yazmaktadır. Πλούταρχος, *Κικέρων*, III.4 in Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. VII: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1967, p. 88. Buna rağmen Kinsey Sextus Roscius'a karşı açılan davanın sağlam dayanakları bulunmadığı yönündeki genel görüşü eleştirerek, Cicero'nun savunmasının "ciddi zaafılar" içerdiğini ve Roscius'un bağımsız bir jüri tarafından mahkûm edilmesinin "gerçek bir tehlike" olabileceğini öne sürmüştür. Kinsey (T. E.), "The Case against Sextus Roscius of Ameria", *L'Antiquité Classique*, t. 54, 1985, pp. 188-196.

¹⁵⁹ Lintott (A.), 2008, p. 427.

¹⁶⁰ Cicero, *Brutus*, XC.312, in Cicéron, 2017, p. 114.

¹⁶¹ Sextus Pomponius aslen düşük kıdemli on *magistra*'dan oluşan bu yargı heyetinin Birinci Pön savaşından (M.Ö. 264-241) sonra kurulduğunu yazmaktadır (*Digesta* 1.2.2.29). Titus Livius ise M.Ö. 449 yılının *consul*'leri L. Valerius Potitus ve M. Horatius Barbatus tarafından çıkarılan bir kanunda (tahminen *lex Valeria Horatia decemviri stlitibus iudicandis* hâkimleri dâhil olmak üzere *pleb magistra*'larına karşı cebir kullananlar için ağır

önünde savunduğu bilinmektedir.¹⁶² Ayrıca bir zehirlenme ve büyü davasında Titinia adlı bir kadının savunmasını üstlenmiştir.¹⁶³

O dönemde bedenen zayıf olduğunu belirten Cicero nutuklarında aşırı gayret sarf etmesi sebebiyle sağlığı için endişelenen arkadaşları ve hekimlerin artık murâfaada bulunmamasını tavsiye ettiklerini yazmaktadır. Ancak ses tonunu ayarlamak, sesini ölçülü kullanmak ve inşadını düzeltmek sûretiyle hem sağlığını koruyabileceğine hem de daha sağlam bir belâgat edinebileceğine kani olan Cicero şark seyahatine bu becerileri kazanmak amacıyla çıktığını ifade etmektedir.¹⁶⁴

cezaların öngörüldüğünü aktarmakla heyetin varlığını daha eski bir tarihe konumlandırmaktadır. (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, III.55.7). Bu yargı mercii geç cumhuriyet döneminde kişilerin özgürlük durumuna ilişkin davaları görmüştür. *Bknz.* Drummond (A.), “*decemviri stlitibus iudicandis*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 419.

¹⁶² Sulla iç savaşta Gaius Marius'tan yana tavır almış olan Arretium'u bir müstemlekeye dönüştürerek muhâriplerini yerleştirmişti. Gaius Aurelius Cotta Arretium'luların bu sûrette vatandaşlıktan ıskat edilmiş olmalarına istinâden bir kadının kölesi olduğunu iddia etmekteydi. Cicero buna karşı herhangi bir kişinin Roma vatandaşlığından çıkarılmasının hukukten mümkün olmadığı yönünde bir savunmada bulundu. Sulla'nın iç savaş döneminde kendisine muhâlif kalmış bir İtalyan topluluğunu vatandaşlıktan çıkarmasının tartışılması itibâriyle bu davanın siyâsî boyutunun Roscius davasından daha belirgin olduğu söylenebilir. Mahkeme şaşırtıcı biçimde Cicero'nun talebi doğrultusunda kadının özgür bir kişi olduğuna hükmetti. Grimal (P.), 2012, p. 61; Marshall (A. J.), “Roman Ladies on Trial: The Case of Maesia of Sentinum”, *Phoenix*, vol. 44, n° 1, 1990, p. 58; Stockton (D.), *Cicero. A Political Biography*, Oxford University Press, Oxford and New York, 1971, p. 12; Forsyth (W.), *Life of Marcus Tullius Cicero*, 2nd ed., John Murray, London, 1867, p. 30.

¹⁶³ Cotta soyadlı bir kişinin karısı olabileceği tahmin edilen Titinia *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* temelinde dava edildi. O dönemde cinâyet bakımından özel hukuk ve kamu hukukunun kavramsal düzlemde kesişmeleri itibâriyle Cicero'nun davayı nitelikle için kullandığı *iudicium privatum* ve *causa privata* ifadeleri davanın *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* çerçevesinde açılmasıyla çelişmemektedir. Davacı Servius Naevius'un temsilciliğini Gaius Scribonius Curio yaptı. Savunmanın ana kısmının Aurelii Cottae ailesinden biri tarafından sunulduğu, Cicero'nun ise son sözü olarak bir *miseratio* dâhilinde hukuk dışı argümanları dile getirdiği düşünülmektedir. Davanın neticesi ise bilinmemektedir. Cicero, *Brutus*, LX.217, in Cicéron, 2017, p. 77; Cicero, *Orator*, XXXVII.129, in Cicéron, *L'Orateur. Du meilleur genre d'orateurs*, Texte établi et traduit par Albert Yon, 3ème tirage, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2008, p. 46; Crawford, (J. W.), *M. Tullius Cicero: The Lost and Unpublished Orations*, Hypomnemata, Untersuchungen zur Antike und ihrem Nachleben, Heft 80, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1984, pp. 35-36; Grimal (P.), 2012, p. 65; Tatum (W. J.) “Cicero, the Elder Curio, and the Titinia Case”, *Mnemosyne*, 1991, vol. 44, fasc. 3-4, pp. 364-371.

¹⁶⁴ Cicero, *Brutus*, XCI.314, in Cicéron, 2017, p. 115. Quintilianus hatiplikte seçkin bir konuma erişmiş olmasına rağmen Cicero'nun yetkinliğini geliştirmek için Asya seyahatine çıkarak muhtelif felsefe ve hitâbet öğretmenlerinden eğitim aldığı kaydetmektedir. Quintilianus, *Institutio Oratoria*, XII.VI.7, in Quintilianus, *The Institutio Oratoria of Quintilian*, With an English Translation by H. E. Butler, in Four Volumes, vol. IV, The Loeb Classical Library,

Plutarkhos ise Cicero'nun zayıf bir bünyesinin ve midesiyle alâkalı bir sağlık sorununun bulunduğunu yazmakla beraber, bu seyahati genç hatibin Roscius davası sonrasında Sulla'dan duyduğu korkuya bağlamaktadır.¹⁶⁵ Ancak Cicero'nun şark seyahatini bu davadaki savunması sebebiyle kendisini tehdit altında hissetmesiyle ilişkilendirmek güç görünmektedir. Zîra Roscius davası akabinde Roma'yı terk etmekte aceleci davranmayan Cicero'nun bir misillemeye mâruz kalması için yeterli zaman olmuştur.¹⁶⁶ Bu bağlamda hâlen hayatta olan Sulla'nın siyâsî bir tasarrufunun doğrudan tartışılması îtibâriyle daha büyük bir risk taşıyan Arretium'lu kadın davasının Cicero'yu Roma'dan ayrılmaya sevk etmesi daha muhtemel görünmektedir.¹⁶⁷

Paradoksal Bir Dava mı?

Davacılar açısından ele alındığında Roscius davasının getirdiği temel bir tutarlılık sorunsalı baba Roscius'un adının yasaklama listelerine yazdırılması ile oğul Roscius'un babasını öldürmekle itham edilmesi arasında bir çelişki bulunup bulunmadığıdır. Chrysogonus, Magnus ve Capito'nun bu davayla nasıl bir strateji gütmüş ve ne ummuş olabilecekleri konusunda farklı tezler serdedilmiştir.

Bu bağlamda aslında suçlayan tarafın hedefinin paradoksal bir biçimde Sextus'un mahkûm edilmesi olmadığı yönünde bir görüş dile getirilmiştir. Davacılar, Sextus'un babasını öldürdüğünü ikrar etmekle birlikte, savunmanın katli meşrûlaştıran bir hukuka uygunluk sebebi olarak maktulün yasaklanmış bir kimse olmasına istinat etmesini ummuşlardı. Bu savunma Sextus'u ceza almaktan kurtarsa da, baba Roscius'un yasaklanmasının geçerliliğinin kabulüne dayanması îtibâriyle malların satışının yasallığının tanınmasını beraberinde getirecekti. Böylelikle suç ortakları haksız yolla elde ettikleri mallardan nizâsız sûrette yararlanabileceklerdi.¹⁶⁸

Cicero davanın açılma gayesinin Sextus'un bertaraf edilmesi olduğunu belirterek bu tezin tam aksi yönde bir açıklama getirmektedir. Chrysogonus elde ettiği malvarlığından yararlanmasının önünde bir engel olarak gördüğü

Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1968, p. 419.

¹⁶⁵ Πλούταρχος, *Κικέρων*, III.4 in Plutarch, vol. VII: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar, 1967, p. 89.

¹⁶⁶ Grimal (P.), 2012, p. 69.

¹⁶⁷ Cicero, 1990, p. 30.

¹⁶⁸ Heinze ve Stroh'un bu yöndeki tahlillerini aktaran Alexander (M. C.), 2005, p. 161; Heinze (R.), "Ciceros politische Anfänge", *Abhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, phil.-hist. Kl., vol. 27, 1909, pp. 961-962. Stroh (W.), *Taxis und Taktik: Die advokatische Dispositionskunst in Ciceros Gerichtsreden*, Teubner, Stuttgart, 1975, pp. 61-63.

Sextus'tan mahkûmiyet yoluyla kurtulmayı hedeflemişti. Suçlayan taraf Chrysogonus'un nüfuzu karşısında kimsenin Sextus'u savunmaya cesâret edemeyeceğini ve mülklerin satışı ile suç ortaklığı hakkında herhangi bir tartışma yapılmayacağını hesaplamıştı. Dahası isnat edilen suçun korkunçluğu mahkûmiyeti kolayca temin edecekti. O kadar ki Cicero'ya göre davacılar öldürmeyi başaramadıkları Sextus'u katletmeleri için jüri üyelerine teslim etmişlerdi.¹⁶⁹ Bu doğrultuda Cicero Chrysogonus'a tahrik edici bir tarzda şöyle seslenmektedir: “Chrysogonus'tan zenginliğimiz ve mülklerimizle yetinerek ayrıca canımızı da istememesini talep ediyorum.” Nihâyet, Cicero'nun savunmasını yapılandırma biçiminden kaynaklanan küçümsemeleri bir yana, Erucius gibi yetkin bir *accusator*'un hizmetine başvurulması ve Erucius'un Sextus'a karşı saldırgan argümanları suçlayan tarafın davayla mahkûmiyeti hedeflemediği fikriyle bağdaşmamaktadır.

Suçlayan tarafın stratejisi bir yana, Cicero'nun müvekkilini muhtemel bir îdamdan kurtarmak için yasaklanmış bir kimse olması îtibâriyle baba Roscius'un öldürülmesinin hukuka aykırı olmadığı yönünde bir savunmayı benimsememesi îzaha muhtaçtır. Öncelikle, yasaklanmış kişilerin katli câiz olmakla beraber, babasını öldürdüğünü ikrar ettiği takdirde Sextus Roscius'un bu suçun vahâmeti karşısında mahkûm edilmesi ihtimal dışı değildi. Öte yandan öldürmenin hukuka aykırı olmadığı yönündeki bir savunma yasaklama işleminin yasallığının kabulü anlamına geleceğinden Sextus'un aile emvalinin iadesini talep etme imkânını yitirmesini sonuçlardı. Şu da bir gerçektir ki Cicero müvekkilinin mallarını geri almakla ilgilenmeyip yalnızca berâat etmeyi umduğu yönünde sarîh beyanlarda bulunmaktadır.¹⁷⁰ Ancak bu beyanlarla yasaklamaları fırsata çevirerek zenginleşmiş kişilerin edindikleri malları ileride iade etmek durumunda kalma endişesinden kurtarılması amaçlanmış görünmektedir. Roscius vakasının bir iade sürecini tetikleyebilecek bir emsal oluşturmayacağı yönünde bu kişilerin temin edilmesiyle Sextus'un berâatını engellemeye yönelik girişimlerde bulunmamaları umulmuş durmaktadır.¹⁷¹ Mâmâfih Cicero'nun Roscius'a ait mülklerin satışının kanuna aykırılığını ortaya koymak için uzun bir tahlile girişmesi bunların müvekkili tarafından tümüyle gözden çıkarılmadığına

¹⁶⁹ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 6, 28, 29. Berry'ye göre davacılar savunmanın baba Roscius'un katlini yasaklama işlemi temelinde meşrûlaştırmaya çalışmayacağını öngörmüşlerdi. Bununla birlikte Sulla'dan duyulan korku nedeniyle hukuka aykırı yasaklama ve satış işlemlerinin Cicero tarafından gündeme getirilmeyeceğini düşünmekle yanılmışlardı. Cicero, 2008, p. 6.

¹⁷⁰ *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 143, 144, 145, 146, 147.

¹⁷¹ Bu yönde bkz. Kinsey (T. E.), “A Dilemma in the *Pro Roscio Amerino*”, *Mnemosyne*, vol. 19, fasc. 3, 1966, p. 271.

işâret etmektedir.¹⁷² Nihâyet böyle bir savunma Sextus'un ceza almamasını sağlasa bile, baba katili olarak damgalanarak toplumsal hayattan dışlanmasına yol açardı.

Bir Cesûret Gösterisi mi?

Cicero itham etmeye nazaran savunma avukatlığında daha fazla şan ve itibar bulunduğunu belirtmektedir; bilhassa iktidar sahibi bir kişinin baskı ve zulmüne mâruz kalan birine yardım edilmesi halinde. Bu türden davalarda pek çok defa görev aldığı kaydeden Cicero buna örnek olarak iktidarı döneminde Sulla'nın nüfuzuna karşı Ameria'lı Sextus Roscius'u savunmasını göstermektedir.¹⁷³

Ancak Cicero *Pro Sexto Roscio Amerino*'da Sulla'yı sarâhaten ve doğrudan hedef almamaktadır.¹⁷⁴ Nitekim bu hususta herhangi bir yanlış anlaşılma veya saptırmaya mahal vermemek için *consul*'ü olgusal ve hukukî düzlemde davayla irtibatlandırmayarak her türlü sorumluluktan berî kılmaktadır. Bunun için Sulla ile Chrysogonus'u belirgin biçimde ayırt etmeye âzamî özen göstermektedir.¹⁷⁵ Dahası eleştirmek bir yana, Cicero Sulla'yı samîmiyetsizce de olsa abartılı sûrette övmektedir. Davanın sonucunun da gösterdiği üzere Cicero'nun müvekkilinin berâatını sağlamak için Sulla'nın herhangi bir işlem veya eylemini eleştirmesine gerek bulunmadığı gibi, aksine bir tutum savunmasının aleyhine olurdu. Bununla beraber Cicero Sulla rejimiyle birlikte gelen toplumsal yozlaşmayı dile getirmekten geri kalmamaktadır.¹⁷⁶

¹⁷² *Pro Sexto Roscio Amerino*, §§ 125, 126, 128. Hatta yukarıda da açıklandığı üzere Cicero malların satışa çıkarılmamış olmalarının ihtimal dâhilinde bulunduğunu söylemektedir (§ 127). Mâmâfih Sextus Roscius'un elinden alınmış malvarlığını berâat sonrasında geri almak için herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Cicero, 2008, p. 7.

¹⁷³ Cicero, *De Officiis*, II.XIV.51 in Cicero, 1928, pp. 221-223.

¹⁷⁴ Aynı yönde *bknz.* Cicéron, 2006, p. lvii.

¹⁷⁵ Aynı yönde *bknz.* Paterson (J.), "Self-Reference in Cicero's Forensic Speeches", in Powell (J.) and Paterson (J.) (eds.), *Cicero the Advocate*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 86.

¹⁷⁶ Berry nutkun genel yaklaşımıyla örtüşmeyen bu kısımların sonradan eklendiği kanaatindedir. Yazar *Pro Sexto Roscio Amerino*'nun Sulla'nın ölümünden sonra M.Ö. 77 yılında Asya seyahati dönüşünde yayınlandığı hipotezi temelinde Cicero'nun metni kendisini Sulla'ya karşı daha güçlü bir direniş sergilemiş gösterecek şekilde kaleme almış olabileceğini serdetmektedir. Cicero, 2008, p. 8. Nutkun yeniden yazım ürünü olduğu düşünülen pasajlarına dâir bir tartışma için *bknz.* Berry (D. H.), "The Publication of Cicero's *Pro Roscio Amerino*", *Mnemosyne*, vol. 57, fasc. 1, 2004, pp. 82-85. Ancak Zetzel Cicero'nun bu davanın kariyeri açısından önemini vurgulayan sözlerinin nutkun mümkün olan en kısa sürede yayınlandığına delâlet ettiği görüşündedir. Ayrıca Cicero nutkunu yayınlamak için Sulla'nın ölümünü beklemiş olsaydı onun hakkında bu kadar övgüye yer vermeyebilirdi. Zetzel (J. E. G.), p. 427, note 5. Kinsey *Pro Sexto Roscio Amerino*'nun

Her halükarda Cicero'nun dönemin siyâsî koşulları sebebiyle pek çok tecrübeli hatibin görev almaktan çekindikleri hassas bir davada Sextus Roscius'un müdâfilîğini üstlenmesi küçümsenmeyecek bir cesâret gösterisidir.

Kaynakça

Cicero'nun Eserleri

- Cicero, *On Oratory and Orators; with his letters to Quintus and Brutus*, Translated or Edited by J. S. Watson, George Bell and Sons, London, 1896, 522 p.
- Cicero, *De Officiis*, With an English Translation by Walter Miller, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928, xvi + 424 p.
- Cicero, *De Inventione. De Optimo Genere Oratorum. Topica*, With an English Translation by H. M. Hubbell, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1949, xviii + 466 p.
- Cicero, *Murder Trials*, Translated with an Introduction by M. Grant, Penguin Classics, Penguin Books, London, 1990, 368 p.
- Cicero, *Defence Speeches*, Translated with Introductions and Notes by D. H. Berry, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2008, xlv + 275 p.
- Cicero, *Pro Sexto Roscio*, Edited by Andrew R. Dyck, Cambridge Greek and Latin Classics, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, xv + 241 p.
- Cicéron, *Discours pour Sextus Roscius*, Texte établi, traduit et commenté par François Hinard, avec la collaboration, pour la notice et les notes, de Yasmina Benferhat, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2006, cviii + 110 p.
- Cicéron, *L'Orateur. Du meilleur genre d'orateurs*, Texte établi et traduit par Albert Yon, 3ème tirage, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2008, cciii + 197 p.
- Cicéron, *Brutus*, Texte établi et traduit par Jules Martha, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, Paris, 2017, xv + 140 p.

günümüze ulaşmış metninin bütünü itibâriyle Cicero'nun davada verdiği nutka sâdik olduğu kanaatindedir. Yazar Sulla rejimi altında gerçekleşen aşırılıkların zikredilmesinin Cicero'nun savunması için gereklilik arz ettiğini belirtmektedir. Çünkü Roscius cinâyetinin tartışılması yakın geçmişin taşıdığı şiddet ve yozlaşmaya değinmeyi kaçınılmaz kılmaktaydı. Kinsey (T. E.), "Cicero's speech for Roscius of America", *Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*, vol. 50, n° 1, 1975, pp. 91-104.

Cicéron, *De L'Invention*, Texte établi et traduit par Guy Achard, 4ème tirage, Les Belles Lettres, Paris, 2018, 247 p.

Klasik Eserler

Appianus, *Appian's Roman History*, With an English Translation by Horace White, in Four Volumes, vol. III, The Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, William Heinemann Ltd, London, 1964, 567 p.

[Cicero], *Ad C. Herennium De Ratione Dicendi (Rhetorica Ad Herennium)*, With an English Translation by Harry Caplan, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1964, lviii + 433 p.

Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, With an English Translation by Ernest Cary on the basis of the version of Edward Spelman, in Seven Volumes, vol. II, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1961, 532 p.

Festus (Sextus Pompeius), *M. Verrii Flacci Quæ Extant et Sexti Pompeii Festi De Verborum Significatione Libri XX*, Ex Editione Andreae Dacerii Cum Notis et Interpretatione in Usum Delphini Variis Lectionibus Notis Variorum Recensu Editionum et Codicum et Indicibus Locupletissimis Accurate Recensiti, Volumen Secundum, Curante et Imprimante A. J. Valpy, A. Mi., Londini, 1826, 864 p.

Florus (Lucius Annaeus), *Epitome of Roman History*, With an English Translation by Edward Seymour Forster, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1947, xv + 727 p.

Gellius (Aulus), *The Attic Nights of Aulus Gellius*, With an English Translation by John C. Rolfe, in Three Volumes, vol. III, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, G. P. Putnam's Sons, New York, 1928, 500 p.

Juvenal, *The Sixteen Satires*, Translated with an Introduction and Notes by Peter Green, 3rd ed., Penguin Classics, Penguin Books, London, 2004, lxviii + 252 p.

Lactantius, *Divine Institutes*, Translated with an Introduction and Notes by Anthony Bowen and Peter Garnsey, Translated Texts for Historians, vol. 40, Liverpool University Press, Liverpool, 2003, xiv + 472 p.

Livy, *Rome's Mediterranean Empire. Books Forty-One to Forty-Five and the Periochæ*, Translated with an Introduction and Notes by Jane D. Chaplin, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2007, xxxix + 386 p.

Orosius, *Seven Books of History against the Pagans*, Translated with an Introduction and Notes by A. T. Fear, Translated Texts for Historians, vol. 54, Liverpool University Press, Liverpool, 2010, 456 p.

Paulus (Iulius), *Pauli Sententiae*, [<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>].

Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. I: Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1967, xix + 582 p.

Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. IV: Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959, ix + 467 p.

Plutarch, *Plutarch's Lives*, With an English Translation by Bernadotte Perrin in Eleven Volumes, vol. VII: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1967, ix + 623 p.

Plutarch, *Roman Lives. A Selection of Eight Roman Lives*, Translated by Robin Waterfield, With Introductions and Notes by Philip A. Stadter, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 2008, xlv + 551 p.

Pseudo-Quintilianus, *Declamationes Maiores*, [<https://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html>]

Quintilianus, *The Institutio Oratoria of Quintilian*, With an English Translation by H. E. Butler, in Four Volumes, vol. IV, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London, 1968, vi + 549 p.

Seneca, *Anger, Mercy, Revenge*, Translated by Robert A. Kaster and Martha C. Nussbaum, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2010, xxvi + 247 p.

Suetonius, *The Lives of the Caesars*, With an English Translation by J. C. Rolfe, vol. II, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959, vii + 556 p.

Suetonius, *The Twelve Caesars*, Penguin Classics, Penguin Books, Translated by Robert Graves, Revised with an Introduction and Notes by J. B. Rives, London, 2007, lviii + 398 p.

The Codex of Justinian, A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text, Based on a Translation by Justice Fred H. Blume, edited by Bruce W. Frier, Three Volume Set, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, clxxxv + 3174 p.

The Digest of Justinian, vol. 4, translation edited by Alan Watson, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, xxv + 483 p.

Valère Maxime, *Faits et dits mémorables*, Tome I : Livres I-III, Texte établi et traduit par Robert Combès, 2ème tirage, Les Belles Lettres, Paris, 2003, 343 p.

Biyografiler

Forsyth (W.), *Life of Marcus Tullius Cicero*, 2nd ed., John Murray, London, 1867, xv + 557 p.

Grimal (P.), *Cicéron*, Tallandier, Paris, 2012, 478 p.

Keaveney (A.), *Sulla. The Last Republican*, 2nd ed., Routledge, London and New York, 2005, xi + 233 p.

Mitchell (T. N.), *Cicero. The Ascending Years*, Yale University Press, New Haven and London, 1979, xii + 259 p.

Sihler (E. G.), *Cicero of Arpinum. A Political and Literary Biography being a Contribution to the History of Ancient Civilization and a Guide to the Study of Cicero's Writings*, Yale University Press, New Haven, Humphrey Milford, London, Oxford University Press, Oxford, 1914, xi + 485 p.

Stockton (D.), *Cicero. A Political Biography*, Oxford University Press, Oxford and New York, 1971, xxiii + 361 p.

Telford (L.), *Sulla. A Dictator Reconsidered*, Pen and Sword Military, Yorkshire, 2014, 289 p.

Wilkin (R. N.), *Eternal Lawyer. A Legal Biography of Cicero*, The MacMillan Company, New York, 1947, xvi + 264 p.

Roma Tarihi Kitapları

Atlan (S.), *Roma Tarihi'nin Ana Hatları, I. Kısım, Cumhuriyet Devri*, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, x + 352 s.

David (J.-M.), *La République romaine. De la deuxième guerre punique à la bataille d'Actium (218-31 av. J.-C). Crise d'une aristocratie*, Nouvelle Histoire de l'Antiquité, vol. 7, Paris, Seuil, 2000, 309 p.

Grimal (P.), *La civilisation romaine*, Flammarion, Paris, 2009, 478 p.

Le Glay (M.), Le Bohec (Y.) et Voisin (J.-L.), *Histoire romaine*, Quadridge, PUF, Paris, 2009, xiv + 587 p.

Scullard (H. H.), *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, with a new foreword by Dominic Rathbone, London and New York, 2011, xxxi + 410 p.

Roma Hukuku Kitapları

- Karadeniz Çelebican (Ö.), *Roma Hukuku*, Yeni Medeni Kanun'a Uyarlanmış 18. bası, Turhan Yayınevi, Ankara, 2019, xxxv + 374 s.
- Mousourakis (G.), *A Legal History of Rome*, Routledge, London and New York, 2007, ix + 281 p.
- Riggsby (A. M.), *Roman Law and the Legal World of the Romans*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, viii + 283 p.
- Umur (Z.), *Roma Hukuku Ders Notları*, 3. baskı, Beta, İstanbul, 1999, xv + 536 s.

Ansiklopedik Sözlükler

- Berger (A.), *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series, vol. 43, part 2, Philadelphia, 1953, Reprinted 1991, pp. 333-809.
- Hazel (J.), *Who's Who in the Roman World*, 2nd ed., Routledge, London and New York, 2002, xii + 372 p.
- Smith (W.), *A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology, Geography*, Partly based upon the Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology by William Smith, Editor of the Dictionaries of Greek and Roman antiquities, and of Greek and Roman Biography and Mythology, Revised with, numerous corrections and additions by Charles Anthon, Professor of the Greek and Latin languages in Columbia college, New York, Harper & brothers, 1884, xv + 1039 p.
- Umur (Z.), *Roma Hukuku Lügati*, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 3170, Hukuk Fakültesi No. 677, İstanbul, 1983, 325 s.

Ansiklopedik Maddeler

- Badian (E.), "Caecilia Metella (2)", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 258.
- Badian (E.), "Caecilius Metellus Baliaricus, Quintus", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 258.
- Badian (E.), "Caecilius Metellus Pius, Quintus", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 259.
- Badian (E.), "Cassius Longinus Ravilla, Lucius", in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 289.

- Badian (E.), “Cornelius Sulla Felix, Lucius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 384.
- Badian (E.), “Flavius Fimbria, Gaius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 581.
- Badian (E.), “Licinius Lucullus (2), Lucius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 834.
- Badian (E.), “Livius Drusus (2), Marcus”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 852.
- Badian (E.), “Sulpicius Rufus, Publius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 1412-1413.
- Badian (E.), “Valerius Flaccus (3), Lucius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1533.
- Badian (E.), “Marcus Livius Drusus”, *Encyclopaedia Britannica*, [<https://www.britannica.com/biography/Marcus-Livius-Drusus-Roman-tribune-died-91-BC>].
- Badian (E.) and Lintott (A. W.), “*quaestiones*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 1248-1249.
- Balsdon (J. P. V. D.), “Gaius Marius”, *Encyclopaedia Britannica*, [<https://www.britannica.com/biography/Gaius-Marius>].
- Berger (A.), Nicholas (B.) and Lintott (A. W.), “*parricidium*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1085.
- Cadoux (Th. J.) and Seager (R. J.), “Claudius Pulcher (3), Appius”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 328.
- Cadoux (Th. J.) and Seager (R. J.), “proscription”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1223.
- Caplan (H.) and Winterbottom (M.), “*Rhetorica ad Herennium*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1277.
- Drummond (A.), “*decemviri stlitibus iudicandis*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 419.
- Drummond (A.), “Pompilius, Numa”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1181.

- Herman (G.), “friendship, ritualized”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 591-592.
- North (J.), “*Bacchanalia*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, pp. 219-220.
- Purcell (N.), “*municipium*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 973.
- Ridgway (D. W. R.), “*Volaterrae*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 1562.
- Scullard (H. H.) and Cornell (T.), “*Cornelius Cinna, Lucius*”, in Hornblower (S.), Spawforth (A.) and Eidinow (E.) (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, 4th ed., 2012, p. 377.
- Valgiglio (E.), “*Sulla*”, *Encyclopaedia Britannica*, [<https://www.britannica.com/biography/Sulla>].

Monografiler

- Alexander (M. C.), *The Case for the Prosecution in the Ciceronian Era*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2005, xii + 370 p.
- Auvray-Assayas (C.), *Cicéron*, Les Belles Lettres, Paris, 2006, 149 p.
- Badian (E.), *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*, Oxford University Press, London, 1967, xii + 342 p.
- Bauman (R. A.), *Crime and Punishment in Ancient Rome*, Routledge, London and New York, Taylor & Francis e-Library, 2004, xii + 228 p.
- Butler (S.), *The Hand of Cicero*, Routledge, Taylor & Francis e-Library, London and New York, 2005, ix + 165 p.
- Capogrossi Colognesi (L.), *Law and Power in the Making of Roman Commonwealth*, Translated by Laura Kopp, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, xxxii + 370 p.
- Carbasse (J.-M.), *Les 100 dates du droit*, Que sais-je, 2011, 1re éd., Paris, 127 p.
- Crawford, (J. W.), *M. Tullius Cicero: The Lost and Unpublished Orations*, Hypomnemata, Untersuchungen zur Antike und ihrem Nachleben, Heft 80, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1984, x + 324 p.
- Crawford, (J. W.), *M. Tullius Cicero. The Fragmentary Speeches. An Edition with Commentary*, American Philological Association, American Classical Studies, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1994, x + 348 p.
- Culpepper Stroup (S.), *Catullus, Cicero, and a Society of Patrons. The Generation of the Text*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, xiv + 308 p.

- David (J.-M.), *Le patronat judiciaire au dernier siècle de la république romaine*, École française de Rome, Rome, 1992, xxi + 952 p.
- Fantham (E.), *The Roman World of Cicero's De Oratore*, Oxford University Press, Oxford, 2004, x + 354 p.
- Greenidge (A. H. J.), *The Legal Procedure of Cicero's Time*, Clarendon Press, Oxford, 1901, xiii + 599 p.
- Gruen (E. S.), *The Last Generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1995, xxviii + 596 p.
- Hinard (F.), *Les proscriptions de la Rome Républicaine*, Collection de l'École française de Rome, n° 83, École française de Rome, 1985, 605 p.
- Hunter (W. A.), *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law in the Order of a Code*, Embodying the Institutes of Gaius and the Institutes of Justinian, translated into English by J. Ashton Cross, 4th ed., Sweet and Maxwell, London, 1903, xi + 1122 p.
- Kunkel (W.), *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*, Translated by J. M. Kelly, Oxford University Press, London, 1966, x + 217 p.
- Lintott (A.), *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 372 p.
- Lintott (A.), *Cicero as Evidence. A Historian's Companion*, Oxford University Press, Oxford, 2008, x + 469 p.
- Mourier (P.-F.), *Cicéron. L'avocat et la République*, Michalon, Paris, 1996, 124 p.
- Robinson (O. F.), *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, Routledge, London and New York, 2007, viii + 255 p.
- Sampson (G. C.), *The Collapse of Rome. Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*, Pen & Sword, South Yorkshire, 2013, 304 p.
- Santangelo (F.), *Sulla, the Elites and the Empire. A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Brill, Leiden and Boston, 2007, xxi + 300 p.
- Strachan-Davidson (J. L.), *Problems of the Roman Criminal Law*, vol. I, Clarendon Press, Oxford, 1912, xxi + 245 p.
- Strachan-Davidson (J. L.), *Problems of the Roman Criminal Law*, vol. II, Clarendon Press, Oxford, 1912, 287 p.
- Türkoğlu (H. G.), *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*, güncellenmiş ikinci baskı, Seçkin, Ankara, 2017, 276 s.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Berry (D. H.), “The Publication of Cicero’s *Pro Roscio Amerino*”, *Mnemosyne*, vol. 57, fasc. 1, 2004, pp. 80-87.
- Biscotti (B.), “‘What Kind of Monster or Beast Are You?’ Parricide and Patricide in Roman Law and Society”, in Muravyeva (M.) and Toivo (R. M.), *Parricide and Violence against Parents throughout History. (De)Constructing Family and Authority?*, World Histories of Crime, Culture and Violence, Palgrave Macmillan, London, 2018, pp. 13-33.
- Cantarella (E.), “Fathers and Sons in Rome”, *The Classical World*, vol. 96, no 3, 2003, pp. 281-298.
- Carcopino (J.), « Observations sur le *Pro Roscio Amerino* », *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 75e année, n° 4, 1931. pp. 361-363.
- Cloud (J. D.), “How did Sulla Style His Law ‘De Sicariis?’”, *The Classical Review*, vol. 18, n° 2, 1968, pp. 140-143.
- Cloud (J. D.), “The primary purpose of the lex Cornelia de sicariis”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, vol. 86, 1969, pp. 258-286.
- Cloud (J. D.), “*Parricidium*: from the *lex Numae* to the *lex Pompeia de parricidiis*”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, vol. 88, 1971, pp. 1-66.
- Cloud (D.), “The Constitution and Public Criminal Law”, in Crook (J. A.), Lintott (A.) and Rawson (E.) (eds.), *The Cambridge Ancient History*, vol. IX: *The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, 2nd ed., 7th print., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, pp. 491-530.
- Crawford (J. W.), “The Lost and Fragmentary Speeches”, in May (J. M.) (ed.), *Brill’s Companion to Cicero. Oratory and Rhetoric*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 2002, pp. 305-330.
- Crook (J. A.), “Was There a ‘Doctrine of Manifest Guilt’ in the Roman Criminal Law?”, *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, New Series, n° 33 (213), 1987, pp. 38-52.
- Duckworth (G. E.), “A Chronology of the Plays of Plautus by Charles H. Buck”, *The American Journal of Philology*, vol. 64, n° 3, 1943, pp. 348-352.
- Dyck (A. R.), “Evidence and Rhetoric in Cicero’s *Pro Roscio Amerino*: The Case against Sex. Roscius”, *The Classical Quarterly*, vol. 53, n° 1, 2003, pp. 235-246.
- Egmond (F.), “The Cock, the Dog, the Serpent, and the Monkey. Reception and Transmission of a Roman Punishment, or Historiography as History”, *International Journal of the Classical Tradition*, vol. 2, n° 2, 1995, pp. 159-192.
- Ferguson (W. S.), “The Lex Calpurnia of 149 B.C.”, *The Journal of Roman Studies*, vol. 11, 1921, pp. 86-100.

- Hawthorn (J. R.), “The Senate after Sulla”, *Greece & Rome*, vol. 9, n° 1, 1962, pp. 53-60.
- Hill (H.), “Sulla’s New Senators in 81 B.C.”, *The Classical Quarterly*, vol. 26, n° 3/4, 1932, pp. 170-177.
- Husband (R. W.), “The Prosecution of Sextus Roscius: A Case of Parricide, with a Plea of Alibi and Non-Motive”, *The Classical Weekly*, vol. 8, n° 12, 1915, pp. 90-93.
- Imholtz, Jr (A. A.), “Gladiatorial Metaphors in Cicero’s *Pro Sex. Roscio Amerino*”, *Classical World*, vol. 65, n° 7, 1972, pp. 228-230.
- Kaplan (A.), “Sulla’s Watergate”, *The Classical Outlook*, vol. 53, n° 9, 1976, pp. 100-102.
- Kinsey (T. E.), “A Dilemma in the *Pro Roscio Amerino*”, *Mnemosyne*, vol. 19, fasc. 3, 1966, pp. 270-271.
- Kinsey (T. E.), “The Dates of the *Pro Roscio Amerino* and *Pro Quinctio*”, *Mnemosyne*, vol. 20, fasc. 1, 1967, pp. 61-67.
- Kinsey (T. E.), “Cicero, *Pro Roscio Amerino*, 125”, *Mnemosyne*, vol. 21, fasc. 2 / 3, 1968, pp. 290-292.
- Kinsey (T. E.), “Cicero’s speech for Roscius of America”, *Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*, vol. 50, n° 1, 1975, pp. 91-104.
- Kinsey (T. E.), “Cicero’s Case against Magnus, Capito and Chrysogonus in the *Pro Sex. Roscio Amerino* and its Use for the Historian”, *L’Antiquité Classique*, t. 49, 1980, pp. 173-190.
- Kinsey (T. E.), “The Case against Sextus Roscius of America”, *L’Antiquité Classique*, t. 54, 1985, pp. 188-196.
- Kinsey (T. E.), “Criminal Courts at Rome under the Cinnan Regime”, *Hermes*, bd. 115, h. 4, 1987, p. 502.
- Kinsey (T. E.), “The Sale of the Property of Roscius of America: How Illegal Was It?”, *L’Antiquité Classique*, t. 57, 1988, pp. 296-297.
- Leon (H. J.), “The Technique of Emotional Appeal in Cicero’s Judicial Speeches”, *The Classical Weekly*, vol. 29, n° 5, 1935, pp. 33-37.
- Marshall (A. J.), “Roman Ladies on Trial: The Case of Maesia of Sentinum”, *Phoenix*, vol. 44, n° 1, 1990, pp. 46-59.
- Paterson (J.), “Self-Reference in Cicero’s Forensic Speeches”, in Powell (J.) and Paterson (J.) (eds.), *Cicero the Advocate*, Oxford University Press, Oxford, 2004, pp. 79-96.

- Prill (P.), "Cicero in Theory and Practice: The Securing of Good Will in the Exordia of Five Forensic Speeches", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, vol. 4, n° 2, 1986, pp. 93-109.
- Radin (M.), "The Lex Pompeia and the Poena Cullei", *The Journal of Roman Studies*, vol. 10, 1920, pp. 119-130.
- Robinson (O. F.), "Unpardonable Crimes: Fourth Century Attitudes", in Cairns (J. W.) and Robinson (O. F.), *Critical Studies in Ancient Law*, Comparative Law and Legal History, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2004, pp. 117-126.
- Satterfield (S.), "Notes on Phlegon's Hermaphrodite Oracle and the Publication of Oracles in Rome", *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 154. Bd., H. 1, 2011, pp. 117-124.
- Schultz (C. E.), "Juno Sospita and Roman Insecurity in the Social War", in Schultz (C. E.) and Harvey, Jr (P. B.), *Religion in Republican Italy*, Yale Classical Studies, vol. XXIII, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, pp. 207-208.
- Seager (R.), "Sulla", in Crook (J. A.), Lintott (A.) and Rawson (E.) (eds.), *The Cambridge Ancient History, volume IX: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, pp. 164-207.
- Sedgwick (W. B.), "Cicero's Conduct of the Case *Pro Roscio*", *The Classical Review*, vol. 48, n° 1, 1934, p. 13.
- Solmsen (F.), "Cicero's First Speeches: A Rhetorical Analysis", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 69, 1938, pp. 542-556.
- Steel (C.), "Cicero's Autobiography: Narratives of Success in The Pre-Consular Orations", *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, vol. 23, 2012, pp. 251-266.
- Tatum (W. J.), "Cicero, the Elder Curio, and the Titinia Case", *Mnemosyne*, 1991, vol. 44, fasc. 3-4, pp. 364-371.
- Thomas (Y.), « *Parricidium*, I: Le père, la famille et la cité (La *lex Pompeia* et le système des poursuites publiques) », *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*, tome 93, n° 2, 1981, pp. 643-715.
- Türkoğlu (H. G.), "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 11, sayı 2, 2011, s. 251-289.
- Vasaly (A.), "The Masks of Rhetoric: Cicero's *Pro Roscio Amerino*", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, vol. 3, n° 1, 1985, pp. 1-20.

Vervaeke (F. J.), “The *Lex Valeria* and Sulla’s Empowerment as Dictator (82-79 BCE)”, *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, vol. 15, 2004. pp. 37-84.

Ward (A. M.), “Cicero and Pompey in 75 and 70 B.C.”, *Latomus*, t. 29, fasc. 1, 1970, pp. 58-71.

Zetzel (J. E. G.), “A Contract on America: Law and Legality in Cicero’s *Pro Roscio Amerino*”, *The American Journal of Philology*, vol. 134, n° 3, 2013, pp. 425-444.